

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
HUMANITARINIS FAKULTETAS
LITERATŪROS ISTORIJOS IR TEORIJOS KATEDRA

RITA KRASNAUSKIENĖ
Literatūrologijos specialybės II kurso studentė

**Dialogiškumas žemininkų poezijoje:
Alfonsas Nyka-Niliūnas, Henrikas Nagys**

MAGISTRO DARBAS

Darbo vadovė
doc. dr. Dalia Jakaitė

Šiauliai 2008

TURINYS

I. Įvadas	3
II. Dialogiškumas žemininkų poezijoje:	10
Alfonso Nyka-Niliūnas ir Henrikas Nagys.	10
1. Dialogas su namų ir daiktų pasauliu.	10
1.1. Daiktų nebuvimo percepcija Alfonso-Nykos Niliūno dialoge.	10
1.2. Veržimosi iš būties išraiška Henriko Nagio dialoge.	16
2. Dialogas su asmeniu.	19
2.1. Pažinimo ir praradimo problema Alfonso Nykos-Niliūno poezijos dialoge.	19
2. Dialogas su asmeniu.	22
2.2. Poetinė tapatybė Henriko Nagio poezijos pokalbiuose.	22
3. Dialogas su Dievybe ir transcendencija.	25
3.1. Prometėjiškas santykis su Dievu Alfonso Nykos-Niliūno dialoge.	25
3. Dialogas su Dievybe ir transcendencija.	30
3.2. Realybės ir poetinės tikrovės santykis Henriko Nagio poezijos pokalbyje.	30
4. Dialogas su savimi.	33
4.1. Savęs pažinimo galimybė Alfonso Nykos-Niliūno poezijos dialoge.	33
4. Dialogas su savimi.	36
4.2. Vaikystės ir mirties akistata Henriko Nagio poezijos pokalbyje.	36
5. Dialogas su žeme ir gamtos pasauliu.	39
5.1. Sugrįžimo į save galimybė Alfonso-Nykos Niliūno poezijos dialoge.	39
5. Dialogas su žeme ir gamtos pasauliu.	45
5.2. Autentiškumo ilgesys Henriko Nagio poezijos pokalbiuose.	45
III. Išvados.	49
IV. Santrauka	53
V. Literatūra.	57
VI. Anotacija	57

I. Įvadas

Egzodas – tai gimtojo krašto, namų netekimas ir egzistencinis išbandymas. Įvairiose epochose žmonės traukėsi iš gimtojo krašto. Daugeliui ir lietuvių rašytojų XX a. teko patirti tremtinio arba emigranto dalią. Literatūra, sukurta svetur, dažnai pasižymi gimtojo krašto nostalgija, žemės traukos ir benamiškumo bruožais. Prisiminimais sugrįžtama į paliktą gimtinę, ieškoma artimo žmogaus, įsiklausoma į save. Pagal požiūrį į pasaulį bei literatūrą ir rašytojo išėvijo padėtį skiriamos trys XX a. lietuvių egzodo poetų kartos: Nepriklausomosios Lietuvos „augintinių“, žemininkų ir bežemių. „Visa išėvijos literatūros srovė neteka atskirais protarpiais nuo vienos iki kitos kartos slenksčio, bet eina ištiesai, kaip viena didelė upė su intakais iš įvairių kartų, ideologijų bei pažiūrų į formos ir turinio tarpusavio santykiavimą ir į išėvijo būklę istorijos erdvėje bei laike.“ (Šilbajoris, Šviesos versmių beieškant, 343) Vienu tokių „intakų“ galime laikyti ryškiausią išėvijos poetų grupę – vadinamuosius žemininkus, pasivadinusius 1951 metais JAV pasirodžiusios antologijos „Žemė“ vardu. Poetai žemininkai Juozas Kėkštas, Kazys Bradūnas, Alfonsas Nyka-Niliūnas, Henrikas Nagys, Vytautas Mačernis – skirtingos savitos meninės individualybės, tačiau jie beveik vienmečiai, pasižymintys ryškiomis poezijos modernizavimo tendencijomis, todėl kritikoje ir laikomi karta. Poetams žemininkams artimos romantizmo idėjos. Juos traukia romantikų gebėjimas pasinerti į sąlyginius pasaulius, sukurti vidines būties formas. Žemininkų poezijoje nėra ribos tarp realybės ir fantazijos, tarp „aš“ ir aplinkos. Vienintelė įmanoma tikrovė jiems yra menas. Šiuos kūrėjus sieja ir tai, kad visi jie gimę dar nepriklausomoje tarpukario Lietuvoje, o kūrybinį kelią pradėjo XX a. ketvirtajame dešimtmetyje. Vėliau visi, išskyrus tragiškai žuvusį Mačernį, per karą emigravo į Vakarus. Lietuvoje spėję išspausdinti tik pirmuosius savo poetinius bandymus, poetai žemininkai subrendo jau išėvijoje. Jų filosofinėje poezijoje svarbios žmogaus gyvenimo problemos: amžinybės ilgesys, mirties problema, žmogaus svajonės ir jų neįgyvendinamumas realybėje, žmogaus santykis su žmogumi ir su žmonija, gyvenimo žemėje prasmė.

Egzodas – tai išėjimas iš gimtųjų namų. Bradūnui namai – valstiečio sodyba, Mačerniui ir Nykai-Niliūnui – labiau susiję su istorija ir kultūra, naikinami laiko, Nagiui – realūs, konkretūs, ne tokie paslaptingi, bet dviprasmiški. Nyka-Niliūnas daug rašo apie namų, daiktų ir žmonių ryšius. Jo namai gyvi, kalbantys, daiktai dalyvauja žmonių gyvenime. Visų „Žemės“ poetų kūryboje paslaptingas ryšys su namais užsimezga vaikystėje – prarastame rojuje. Todėl nagrinėjant vieną ar kitą žemininkų kūrybos problemą, labai svarbi išlieka išėjimo iš namų tema. Bradūno poezijos subjektui tai vertybių ieškojimas, o Nykos-Niliūno eilėraščių žmogui – tremtis. Išėjęs iš namų jis negali sugrįžti, nors ir norėtų. Prisiminimai, išsinešti iš gimtinės, – svarbiausias poetinių vaizdų šaltinis. Gimtojoje žemėje poezijos subjektas ieško gyvenimo prasmės. Apie

žemės svarbą kalba jau pats žemininkų pavadinimas. Bradūnui tai šventa vieta, kur sprendžiami mirties ir amžinybės klausimai; Nykos-Niliūno žemė išaugina žmogų, bet jį ir pražudo; Nagio poezijoje žemė, spinduliavusi tarsi pasakiška sapnų šalis, staiga paskęsta beviltiškame rudens lietuje; Mačerniui ji vienintelis atramos taškas nebūties begalybėje, vienintelė tautos išlikimo garantija. Žemininkai išryškino egzistencines prasmes žemės temoje, jau turėjusioje stiprią tradiciją lietuvių lyrikoje, ir galutinai perkėlė ją iš liaudiškosios kultūros plotmės į individualiąją.

Poetai jaučia didžiulį artumą gamtai, kuri gyvena kartu su žmogumi: jį šaukia, guodžia, kartu liūdi ir džiaugiasi. Eilėraščių žmogus gali kalbėtis su žeme, medžiu, žaisti su saule. Toks santykis būdingesnis ankstyvajai kūrybai. Vėlyvojoje kūryboje gamta tampa atšiauri žmogui. Žemininkų poezijoje dažnas vėjo įvaizdis, perteikiantis nerandamų, blaškomų namų patirtį. Viena centrinių – metafizinė žmogaus likimo ir pažinimo problema. Išėjęs iš namų subjektas patenka į šaltą ir svetimą pasaulį. Tėviškė toli, ji tuščia, vieniša ir apleista. Subjekto siela persmelkta netekties skausmo ir vienatvės. Žemininkai teigia rūsčią, susvetimėjimu ir praradimais paženklintą egzistenciją. Svarbiausias gyvenimo principas – kova, amžinybės geismas, asmeninės laimės atsižadėjimas. Žmogus turi eiti į pasaulinę naktį ir joje jausti prasmingą egzistenciją. Anot Juozo Girniaus, „tai žmogaus prasmės žemėje poezija“. (Girnius, 37)

Šio darbo objektas – dviejų poetų žemininkų – Nykos-Niliūno ir Nagio – ankstyvoji poezija. Tyrinėjimo tikslas – atskleisti dialogiškumo problematiką jų kūryboje. Visų žemininkų poeziją jungia žmogaus vienišumo problema ir aistringas troškimas ieškoti susikalbėjimo, gilaus ryšio su prarastais namais. Šaknis įleidę gimtojoje žemėje, jie nuolat girdi jos šauksmą, jaučia poreikį bendrauti – megzti dialogą. Būtent šių autorių pasirinkimą galima motyvuoti tuo, jog Nykos-Niliūno ir Nagio kūryboje dialogiškumas yra itin ryškus, apimantis daug kultūrinių, religinių patirčių, parodantis siekiamus ir surastus santykius tarp kalbančiojo ir namų pasaulio, sutelkiantis skirtingus laikus, leidžiantis įsigilinti į esmines, visiems žemininkams bendras gimtosios žemės, jos praradimo ir ilgesio temas. Abu poetus sieja ne tik priklausymas tai pačiai rašytojų kartai. Jie artimi nuolat jaučiama pasaulio ir namų įtampa, netekties ir nebūties semantika, maištingumu, vaikystės išpūdžių poetizavimu, romantiniu polėkiu ir moderniajai poezijai būdingomis elegendomis intonacijomis. Nyką-Niliūną su Nagiu itin suartina vaikystės ir mirties temų persipynimas.

Rimvydas Šilbajoris, cituodamas Antano Maceinos mintis, Nyką-Niliūną apibūdina kaip poetą, „kuris tautine dvasia pergyvena modernius klausimus, nes žmoniškosios egzistencijos schema jam yra ne tik gamta, kaip mūsų poezijoje buvo įprasta, bet dar ir kultūra ir kurio poezija yra lietuviškosios, žemėn įaugusios dvasios atsakymas į moderninės egzistencijos vienatvę.“ (Šilbajoris, Šviesos versmių beieškant, 333). Nykos-Niliūno poezija filosofinė, tačiau filosofinės

idėjos dažniausiai tiesiogiai neišsakomos, o įpinamos į sudėtingą ir daugiasluoksnį poezijos audinį. Kaip ir kiti žemininkai, poetas rašo apie praradimą, netektį, tačiau jam labiau rūpi filosofinis praradimo aspektas, jo vaidmuo žmogaus egzistencijoje. Ankstyvuosiuose Nykos-Niliūno eilėraščiuose namų pasaulis suvokiamas kaip saugi, jauki, harmoninga erdvė, kur žmogus gyvena taikoje su viskuo, kas jį supa, ir su pačiu savimi. Nepaisant šios harmonijos, lyrinis subjektas veržiasi iš namų trokšdamas pažinti pasaulį. Pažindamas pasaulį, netenka pirmąsio saugumo ir kaip sūnus palaidūnas pradeda jo ilgėtis. Taigi poeto kūryba yra apie prarastojo rojaus ilgesį, apie kelionę į Eldoradą. Apie šią kelionę Nyka-Niliūnas dažnai kalba ir kaip apie prarasto laiko paieškas. Toks prieštaringas jausmas gali būti suvokiamas kaip žmogaus likimas šiame pasaulyje. Vėlyvojoje Nykos-Niliūno poezijoje daug pesimizmo, nėra nei namų ilgesio, nei noro grįžti, nes aiškiai suvokiama, kad grįžti į prarastą rojų įmanoma tik vaizduotėje, atmintyje. Anot Viktorijos Skrupskelytės, „praėjusį jam vientisą, tarsi persų pasakų kilimą; laikas – skaidrus, tarsi taurė rudens spalvų prikritusi; erdvė – sąmonės šifrais išrašyta ir kartu paliesta tų magiškų atspindėjimų, kurie pažymi idealią tikrovę, vaizduotės atkurta.“ (Skrupskelytė, Alfonsas Nyka-Niliūnas, 1992, 397)

Vaikystės kaip prarasto rojaus, vaiko santykio su pasauliu tema svarbi ir Nagio kūryboje. Vaikas išgyvena tikrovę tiesiogiai, nežiūrėdamas pro „metafizinės nežinios aprūkusį stiklą“: „Vaikystės pasaulis yra, mūsų manymu, tikrasai pirminės ir nesuinteresuotos žmogiškosios būsenos šaltinis, poeto dvasios stovis par excellence, kai gebama stebėtis ir išgyventi, kaip pirmą kartą žemėn atėjęs žmogus išgyveno pirmąjį kartą vandenį, vėją ir paukščių skridimą. Kai apvalios vaiko akys buvo veidrodis ir indas, sutalpinęs septynių kūrimo dienų nuostabą“. (Šilbajoris, Šviesos versmių beieškant, 306) Tačiau vaikystė praeina ir užklumpa tamsa, naktis – nebūtis, nežinia, praradimai. Taip poetas nusigręžia nuo prarasto rojaus ir atsigręžia į atsakymų į būties mįslę ieškojimą. Dažniausiai Nagio kūryboje pasikartojantys poetiniai elementai – paukščiai, jų skridimas, mojančios medžių šakos – ilgesio bei liūdesio išraiška. Tačiau apie žmogaus, praradusio tėvynę, jausmus Nagys kalba ne iš specifiskai lietuviškų, o iš visuotinesnių, apibendrintų pozicijų. Gamtos vaizdas eilėraščiuose kuriamas ne tiek kaip lietuviškas peizažas, kiek kaip estetizuotas poetinis pasaulis. Dažna Nagio poezijoje mėlyna spalva, kaip ir romantikų bei simbolistų kūryboje reiškianti svajonių, troškimų pasaulį. Poeto kūrybai apskritai būdinga romantinė menininko ir pasaulio priešprieša, menininko išskirtinumo, drąsios, herojiškos asmenybės poetizavimas. Žmogaus vienišumo tema susijusi su pastanga tą vienišumą įveikti, likimo brolių ieškojimu, ėjimu į dialogą. Ilgesys to, kas prarastose žemėse buvo šventa ir tikra, pastanga tai susigrąžinti ir suvokti savo vidinį bei susikurtąjį pasaulį – visa tai skatina kalbėti, žodžiu, judesiu, ženklų užmegzti dabarties „aš“ ir praėjusios „tu“ santykį. Taip mezgasi dialogas tarp namų ir esančių pasaulyje, kuris egzodo poetų kūryboje ypač svarbus.

Savo straipsnyje „Kelionė į Eldoradą“ Šilbajoris iškelia ir kai kuriuos Nykos-Niliūno poezijos dialogiškumo aspektus: „poeto dvasios dialogą su savim ir su toli palikta tėviške“ (Šilbajoris, Kelionė į Eldoradą, 97), daiktų ir žmogaus ryšį, kalbančiojo ryšį su gamta, žeme. Dialogas su daiktais akcentuojamas Skrupskelytės kritikos straipsniuose. Dalia Satkauskytė pastebi, kad Nykos-Niliūno poezijoje dialogas mezgasi tarp „aš“ ir „tu“, esančių skirtingose laiko plotmėse, t. y. „aš“ iš dabarties kreipiasi į „tu“ iš praeities. (Satkauskytė, 118) Giedrė Šmitienė daktaro disertacijoje „Kūno fenomenologija Alfonso Nykos-Niliūno tekstuose“ rašo apie kūniškus asmens santykius su laiku, erdve, pasauliu, su kitu asmeniu, kitu kūnu. (Šmitienė, Kūno fenomenologija). Kalbančiojo savęs suvokimą per kitą – per Utenos miestą, santykį su gatve, intensyviai kalbančiojo sąmonės formas literatūrologė aprašo straipsnyje „Savas miestas: asmens savasties aspektas. Utena Alfonso Nykos-Niliūno kūryboje“. (Šmitienė, Savas miestas) Apie dialogą su įvairiais pašnekovais, įvykusį ir neįvykusį dialogą užsimena Jurgis Blekaitis straipsnyje „Nyka-Niliūnas: apie savo pasaulį poezijoje“ (Blekaitis, 16). Dialogiškumo aspektas Nagio kūryboje literatūros kritikų darbuose beveik nenagrinėjamas, tik fragmentiškai nurodomas. Galima teigti, jog dialogiškumas Nykos-Niliūno ir Nagio poezijos kritikoje nefunkcionuoja kaip centrinė sąvoka ir problema. Išeivijos kritikai ir ne tik jie, yra nuodugniai išnagrinėję Nykos-Niliūno kūrybą. Ne vienas iš jų nurodė ir į dialogiškumo problemą, bet kaip svarbiausia ji iš esmės nauja, reikšminga ne tik šiems autoriams. Šią problemą pasirinkus kaip centrinę, galima naujai į ją pažvelgti, atrasti įvairius dialogiškumo aspektus, kurie padeda suprasti ir kitas giminingas problemines dominantes ne tik šių žemininkų kūryboje.

Remiantis 1996-ųjų Nykos-Niliūno „Eilėraščių“ rinktine, magistro darbe bus nagrinėjama poezija iš skyriaus „Dainos apie mane, vaikystę ir daiktus, kurie buvo mano draugai“ (1939), knygų „Praradimo simfonijos“ (1946), „Orfėjaus medis“ (1953). Iš kito žemininko – Nagio – poezijos, atsižvelgiant į istorinį almanacho kontekstą, taip pat pasirinkta ankstyvoji poezija: knygos „Lapkričio naktys“ (1947), „Saulės laikrodžiai“ (1952).

Šiame magistro darbe dialogiškumas nagrinėjamas pasirenkant hermeneutinę ir fenomenologinę dialogo teorijos perspektyvas. Dialogas bus suvokiamas kaip literatūrinis ir filosofinis reiškiny, išskylantis per filosofijos ir literatūros santykį. Dialogas literatūroje gali būti nusakytas kaip dviejų ar daugiau žmonių pokalbis, asmenų ar daiktų susitikimas, kūrinys, parašytas pokalbio forma. Dialogo, kaip susitikimo, įprasminimas atskleidžia dialogiško santykio su būtimi prigimtį. Filosofijoje dialogas nėra vien kalbėjimo būdas, jis apima susitikimą, santykių palaikymą, tarpusavio supratimo ieškojimą, susipratimą. Martino Heideggerio mąstyme subjektas nėra pamatinė kategorija, apibrėžianti pasaulį. Jis tėra klausianti čia-būtis, jis nuolat ieško su-būties, jam svarbu ne pažinti, bet priartėti prie būties ir atrasti kitą.

Anot filosofo Algio Mickūno, „dialogas – tai vyksmas, kuriame individai ne tik dalyvauja, bet ir struktūruoja savo sąvokinius, sąvokas, vertybes ir, žinoma, savęs pačių supratimą“. Individo viduje esančios subjektyvios būsenos prieinamos visiems, „nes nėra žmogaus elgesio, judesio, laikysenos ar gesto, kuris kažko neženkintų ir nereikštų“. (Mickūnas, 220) Tačiau pirmasis žingsnis konkretaus dialogo link yra kalba, logos. Fenomenologija – ta kryptis, kuri ypač daug dėmesio skiria dialogiškumo problemai; ją aiškina apmąstydamas ir kalbą, o kalba – viena esminių literatūros kaip žodžio meno dalių. „Logos, kaip meno kūrinys, kaip komunikacijos išsklaida ir sancaupa, atskleidžia ir kito, dialogo partnerio, kad ir kas jis ar ji būtų, esantį per laiko tolius, nutiesdamas tiltą per mirties, kartų ir amžių prarajas.[...] Kitas iškyla kaip dialogo partneris pačia meno kūrinio esatimi, posmo sukūrimu, kitas, įsteigęs tam tikrą gyvenimo modalumą, nors pats ar pati būdamas įsteigtas paties komunikacinio kalbiškumo pasaulio. Būtent šis steigiantis vyksmas [...] suteikia dinamiškumo dialogo susitikimui.“ (Mickūnas, 236) Pati dialogo sąvoka, kilusi iš graikų kalbos ir išvertus reiškianti „pokalbį tarpusavyje“, „jau numano dialogą turint dvi plotmes: kalbinę -loginę (šaknis leg- /log-) ir intersubjektyviąją (priešdėlis dia, reiškiantis „per“, „tarp“ ir atitinkantis lot. trans).“ (Zelienkienė)

Fenomenologija kaip metodologinė magistro darbo kryptis, derinama su hermeneutika. Hermeneutinė tradicija, kuri taip daug dėmesio skiria dialogiškumo problemai, yra ypač paranki magistro darbui. Remiantis hermeneutikos teorija, dialogo tema tampa aktuali, kai į interpretaciją imama žvelgti kaip į komunikacijos procesą. Tiek tiesioginiame dialoge, tiek tekstų interpretacijoje susiduriame su kito esatimi. Hermeneutikoje subjekto – objekto opozicija permodeliuojama į Aš – Kito santykį, Aš su Kito pokalbį. Anot Aušros Jurgutienės, „joje buvo išryškinta savojo Aš pažinimo, neįmanomo be Kito, užfiksuoto kultūros ženkluose, problema, o Kito interpretacija suvokta kaip neatsiejama nuo savojo Aš introspekcijos“. (Jurgutienė, 79.) Interpretuojant tekstą kaip Kitą svarbiausia suprasti jį, išgirsti kaip Kito žmogaus balsą, apmąstyti, susikalbėti. Kad būtų įmanoma susikalbėti, reikia įveikti psichologinį nuotolį, esantį tarp Aš ir Kito, suprasti Kito kitoniškumą, nes tik nuo to priklausys dialogo sėkmė. Sėkmingam dialogui nepakanka įveikti psichologinį nuotolį – reikia suvokti rašytojo istorinį laiką, kultūros tradicijas ir susieti jas su filosofiniu savęs kaip Kito supratimu.

Interpretuodamas, kaip ir pokalbyje, interpretatorius turi suprasti ne tik tai, kas yra pasakyta tekste, bet ir patį autorių. Teologui ir filosofui, romantikui Friedrichui Schleiermacheriui pavyko aiškiausiai suformuluoti požiūrį, kad interpretacija yra tikras autorius ir interpretatoriaus pokalbis. Kaip nurodo Jurgutienė, tobulo dialogo pavyzdys jam yra Platono dialogai, „kurie plėtojami kaip ginčo, klausimų ir atsakymų, priešingų teiginių dialektika, vedanti diskutuojančius prie bendrai jiems rūpimos ir atrandamos tiesos“. (Jurgutienė, 80)

Vakarų filosofijoje išsiskiriamos dvi dialoginės tradicijos: graikiškoji, kuriai pirmiausia atstovauja Sokratas, ir žydiškoji – Emmanuelio Levinas ir Martino Buberio – filosofija. „Sokratiškasis dialogas“ nusakomas kaip teorinės – pažintinės žmogiškosios veiklos ugdymo ir tiesos ieškojimo forma. Žydiškoje dialogo filosofijoje svarbiausia problema tampa tarpasmeninis santykis, kurio esmė – žmogiškosios bendrystės ryšys. Pasak Vilijos Zeliankienės, „socialumas reiškiasi ne vien kalba, tiksliau – ne vien diskursu: kitas byloja ne tik žodžiais, bet visa esybe, savo esatimi, savo „veidu“ – net ir tuomet, kai neištaria nė žodžio“. (Zeliankienė) Dialoge reikšmingi ne tik žodžiai, bet ir jausmai, išgyvenimai. Būtent tokį dialogą, kuriam svarbūs ne teoriniai, o egzistenciniai atsakymai, pasišventimas kitam, galėtume išvelgti žemininkų poezijoje. Filosofo Levinas aprašytas dialoginis santykis gali būti įvardijamas kaip diakonija – pasiaukojimas kitam, kurį galima suvokti kaip religinį Dievo ir žmogaus santykį. „Būti-dialogą visų pirma reikia būti šaukiamam Kito ir sykiu jam atsakyti visa savo esybe; mąstyti šiuo atveju taip pat reikštų pirmiausia būti šaukiamam ir atsakyti į Kito šaukimą.“ (Zabielaitė, 106). Taigi žmogus iš tikrųjų gyvena tik tuomet, kai yra susijęs su Kitu abipusiu ryšiu.

Buberio ir Levinas atstovaujamoje žydiškoje filosofijoje „dialogiškumas sieja ne tik žmones, bet ir visa, kas koku nors būdu prašosi arba kam reikia supratimo“. (Levinas, 289) Apmąstydamas žmogaus ir Dievo santykius, Buberis teigia, kad, nors ir sunku įrodyti abipusį ryšį tarp Dievo ir žmogaus, tačiau jau vien kreipimasis į Dievą reiškia prašymą atsakyti. Buberio dialogas paremtas asmeninio susitikimo su Dievu, su kitu, kreipimosi-sakymo aktu, kai klausomasi ir išgirstama. Šis dialogas iš esmės skiriasi nuo Platono dialogo, kuris įtvirtina, anot Dalios Zabielaitės, abstrakčią egzistencinę mokinių laikyseną, „veda juos tolyn nuo pasaulio, nugręžia nuo gyvenamosios esamybės ir ragina ieškoti „esmių kaip tokių“ idealistinėje anapusybjėje“. (Zabielaitė, 103.) Buberis išskiria tris dialogo tipus: tikrąjį – verbalinį arba mneminį, kai tarp dialoge dalyvaujančių asmenų kuriasi realus ryšys; techniškąjį, paremtą dalykinio susikalbėjimo poreikiu; dialogu parengtą monologą, kai kalbasi kiekvienas su savimi. Aptardami žemininkų kūrybą pastebėsime, kad jiems būdingas ir tikrasis, ir monologinis dialogas, darbe įvardintas „monologu su savimi“.

Atsigręžti į vidų, kalbėtis su savimi, kurti pasaulį iš savo patyrimų – svarbi romantinė žemininkų nuostata. Jų poezijai būdingas romantinis susiliejimas kaip tam tikra dialoginio santykio forma. Fenomenologijos filosofo Mickūno aptartam romantikų dialogui būdingas skausmingas „žemiško neišsipildymo kelias“, žmonių giminės sąmonės, teikiančios galimybių vidinio „aš“ komunikabilumui su kitais jautimas, ilgesys, „nepakankamumas, reikalaujantis išbaigti save per kitą“, troškimas realizuotis kitame, „kuris yra tolimas ir nepasiekiamas“, artimas poetų žemininkų kūrybai. (Mickūnas, 228) Romantikų gebėjimas peržengus realybę pasiekti nepasiekiamą, ieškoti Eldorado šalies ypač traukia Nyką-Niliūną. Romantikos idėjomis

persiima Nagys, kaip nuotaikos poetas, jausmų pagalba pakeičiantis realybę, ypač stiprūs romantizmo atspindžiai Mačernio poezijoje. Vienas iš žemininkams būdingų poezijos ypatumų – romantinis praeities bei vaikystės sakralizavimas. Modernioji žemininkų poezija yra „atsigręžusi į romantiką – iš jos kylanti, su ja diskutuojanti, – prisiima sapno, vizijos formas [...]“ (Tūtlytė, 141) Buitiški vaizdai susipina su vizijų, modernios poezijos vaizdiniais ir virsta sąlyginiu meno pasauliu. Žemininkų poezijoje akivaizdus romantizmui būdingas meno kūrinio siejimas su kuriančiojo sąmone, vidine savastimi. Ryškesnis akcentas – o kas remiantis kritika ir jūsų nagrinėjimu yra modernumas – modernistinė ir romantinė poezija...

Ankstyvosios dviejų žemininkų kūrybos dialogiškumui aptarti dėmesys pirmiausia krypta į lyrinio „aš“ kaip kalbančiojo poziciją – nagrinėjant jo ir dialogo partnerių santykius. Jie paaiškėja iš lyrinio „aš“ kreipimosi ir kreipimosi į jį žodžiu, kūnu, veiksniu ir t.t. Pagal tai, su kuo mezgasi ryšys, darbe dialogiškumas bus nagrinėjamas šiais aspektais: dialogas su namų ir daiktų pasauliu, dialogas su asmeniu, dialogas su Dievybe ir transcendencija, dialogas su savimi, dialogas su žeme ir gamtos pasauliu.

II. Dialogiškumas žemininkų poezijoje:

Alfonsas Nyka-Niliūnas ir Henrikas Nagys.

1. Dialogas su namų ir daiktų pasauliu.

1.1. Daiktų nebuvimo percepcija Alfonso-Nykos Niliūno dialoge.

Tomas Kačerauskas, nagrinėdamas Edmundo Husserlio bei Heideggerio daiktų sampratą, teigia, jog daiktai įgauna realumą tik suradę vietą žmogaus pasaulyje. „Vietos iškovojimas daiktams reiškinių pasaulyje, kur jie stoja greta mūsų prisiminimų, siekių ir fantazijų, leidžia jiems tapti vieningo mūsų gyvenimo fenomenais“ (Kačerauskas, Daiktai meno fenomenologijoje). Daiktai egzistencinėje fenomenologijoje suvokiami kaip žmogaus egzistencijos sandai. Kreipdami tolyn mintis, įprasmindami prisiminimus, siekiamybei sugrįžti į praeitį jie suteikia tikrumo.

Žmogaus ir daiktų santykio problema gyva tiek poezijoje, tiek filosofijoje, tiek ir gyvenime. „Tačiau kai kitų tautų poetai daiktais bodisi, kai jie neranda juose atramos savo egzistencijos praeinamybei, tai Niliūnas mėgina nertis į juos lyg į motiniškąją išsčią, [...] nes daiktų šauksmą jis girdi nuolatos, todėl nuolatos ir grįžta.“ (Maceina, 143)

Kai daiktai trokšta žmogaus, o žmogus trokšta daiktų, tarp jų užsimezga dialogas. Jau pirmoje Nykos-Niliūno eilėraščio „Grįžimas“ strofoje užsimezga lyrinio „aš“ kūniškas dialogas su vyšniomis: „Kai mano kūną senos vyšnios liečia...“. Šiuo švelniu palytėjimu, kuriuo sutinkamas grįžtantis namo lyrinis subjektas, išreiškiamas švelnumas, meilė, ilgesys. Jei liečia, vadinasi, joms tai malonu. Artėjantį prie namų subjektą pasitinka pro langą šviečiantis „krauju ir prakaitu aptekęs žiburys“, kuris ne tik laukia grįžtančiojo, bet ir tikisi būti jo prikeltas naujai ir amžinai egzistencijai. Nebylų kūnišką dialogą pakeičia verbalinis: „Gaivink mane“. Palikti namų pasaulį galbūt reiškia jį nužudyti, tačiau sugrįžimas gali viską pakeisti: prikelti, atgaivinti. Lyrinis subjektas tarsi gyvybės suteikianti namų dvasia prašomas sugrįžti ir savo palytėjimu įvykdyti stebuklą – ne tik prikelti, bet ir suteikti amžiną nemirtingumą. Daiktai supranta, kad tik žmogus gali juos išgelbėti, neleisti žūti. Anot kito žemininko Nagio, keista, jog net „daiktai, svetimi palydovai mūsų gyvenime, kurie mums atrodo šalti ir nedraugiški, ir jie supranta, kad tik tai per žmogų jie gali tapti amžini. Jie nori, kad mes juos rankomis paliestume, kad mes juos padarytumėm nemirtingus.“ (Nagys, Knyga apie kovojantį žmogų, 143) Suteikti nemirtingumą įmanoma tik grįžus, susitikus. Vykstant dialogui kaip kūnų susitikimui, ypač išryškėja akių svarba:

(Nustebus žiūri prieblanda nyki;
Vėjas šakas už lango judina),
O prieš mane jos veidas – suarti laukai lietingą rudenį –
Ir didelės žiemos lietaus spalvos išblyškę akys .

(Nyka-Niliūnas, 52)

Tai leviniškasis dialogas, kai susitinkama „veidu į veidą“. Akys, kaip sielos veidrodis, patvirtina sunkiai verbalizuojamą, bet aiškiai jaučiamą vidinį ryšį, taip svarbų susikalbėjimui. Ši tylų dialogą tęsia „blausi šviesa“, kuri:

Pribėga prie manęs ir glaudžiasi arčiau,-
Ir glosto smilkinius sūnaus paklydusio,
Bijodama šioj šventėj skausmo ašarų karčių.

(Nyka-Niliūnas, 52)

„Šviesa“ – begalinė motinos meilė, iš ilgesio „blausi“, tačiau sulaukusi „sūnaus paklydusio“, vėl tarsi atgyja, ima švytėti. Jausmai prabyla kūno kalba: „glaudžiasi“, „glosto“. Švelnus, šiltas prisilietimas sugražina eilėraščio subjektui tai, kas, rodės, amžiams prarasta – artimuosius, namus. Vienas kitą papildo kartu išryškėdami akių ir motinos – spinduliuojančios nežemišką šviesą – simboliai. Ši patirtis saugiai slypi ilgesingoje namų erdvėje. Motina – namų centras, jos dalia – saugoti namus ir šviesti vaikams savo širdies šiluma, motiniškos meilės šviesa. Greta stalas, artimi žmonės ir duona – gyvybės šaltinis, kuri „žiūri“ tarsi laukdama, kada lyrinis subjektas ir ją prisimins, kviesdama prie stalo ilgai lauktą ir brangų svečią. Stalas, duona, už stalo susėdę broliai primena Paskutinę Vakarienę, kur subjektas, tarsi Kristus, turi galią ateiti paslaptingu būdu ir duonos valgymu siekti amžinybės. Begalinis noras sugrįžti ir atgaivinti praeitį suteikia žmogui ypatingų susitikimo, kaip intensyvaus santykio, galių.

Nykos-Niliūno poetiniame pasaulyje susiduriame su „aš“ traukimusi iš tapatybės lauko, bėgimu, kuris iš tikrųjų reiškia troškimą būti geidžiamu, t. y. mylimu, pripažintu komunikacijos akto dalyviu. Lyriniam subjektui svarbūs aplink esantys daiktai, nes jų netekimas tolygus mirčiai. Daiktams taip pat labai svarbu būti pastebėtiems, atrastiems, prikeltiems amžinybei, išsaugotiems, todėl meniniame pasaulyje jie šaukiasi lyrinio „aš“ judesio, kviečia bendrauti, atsiliepia kviečiami dialogui:

Nebegalėdamas pakelti džiaugsmo,
Prisiminimų deginamas, vėl keliuosi ir einu.
Tada jie vejasi mane, norėdami paguosti,
Maldaudami jų nepalikt vienu,

Sakydami: -Palieski

Ir savo rankų ugnimi gaivinki mus!..

(Niliūnas, 53)

Vėjas, žinodamas, kokia skausminga subjektui netektis, koks liūdnas nykstančių namų vaizdas, su nusižeminimu išreiškia visišką atsidavimą: „po kojomis puls inkšdamas kaip šuo“ ir – „šauks: - Negrižk!..“. Verbalinis ir kūniškas dialogas persipina, keičia vienas kitą ir dar labiau pabrėžia namų ir subjekto ryšį.

Racionalumo skydas, kuris lyrinį subjektą saugoja nuo bauginančios daiktų jėgos, taip pat yra ir siena, skirianti jį nuo kasdienybės, trukdanti ryšiui su jį supančia aplinka. Neišvengiamas ar sąmoningas atsiribojimas nuo daiktų pasirodo kaip kliūtis autentiškai kasdieniui patirčiai. Tą skydą numetęs, lyrinis „aš“ pasmerkia save nežinomiems pavojams, bet tuo pačiu yra neprarandami autentiški jo išgyvenimai. Žmogus išlieka arba tampa jautrus jį supančių daiktų skausmui, tarp jų randasi artimas ryšys. Todėl lyrinis subjektas gali sakyti: „pirmi pavasario lašai, nukritę ant galvos, mane taip sunkiai sužeidė“ (Nyka-Niliūnas, 83). Jau pirmoje eilutėje užsimezga kūniškasis dialogas tarp lyrinio „aš“ ir pavasario lietaus. Tai ne švelnus vyšnių prisilietimas, o skausmingas, sunkiai žeidžiantis ryšys, pabrėžiantis vienatvės, gimtųjų namų netekties skausmą: „...taip sunkiai sužeidė / Mane ir mano vienišus namus“. Į dialogą įsitraukia ir daugiau vienas kitą papildančių daiktų: židinio liepsna, lietaus šnarėjimas, juodalksnis. Mezgasi verbalinis dialogas:

Jog aš nebegaliu klausyt, kaip židinio liepsna iš skausmo ūžia ,

Kaip sunkiasi širdin lietaus šnarėjimas kimus

Ir blaškos paupy apleistas juodalksnis įtūžęs...

(Nyka-Niliūnas, 83)

Strofos pabaigoje atskleidžiama dialogo priežastis – „kol slėgs dvasia siaubingu platumu“. Lyrinis „aš“ jaučiasi kaltas palikęs tai, kas be jo gali nustoti egzistuoti – gimtieji namai, „apleistas juodalksnis“, „neramios liepos“. Dvasinis ilgesys jį traukia sugrįžti ten, kur šaukia daiktai, prašantys neužmiršti, ieškantys žmogiško artumo. Daiktai primena, kas yra žmogus, kad jis negali be tikrų, t. y. šitaip į jį kalbančių, daiktų gyventi. Toks simbolinis yra medžiagos, materijos, svoris žmogaus egzistencijoje. Daiktai jaučia ir šaukia, žmogus jų skausmą skaito ir supranta. Gamta, kuri šaukia, šaukia todėl, kad žmogus ją yra apleidęs, išsakydamas ne tik savo praradimo skausmą. Šis praradimo skausmas – žmogaus sąmoningumo šaltinis.

Todėl nueisiu, kur aistringai šlama sužeistos pavasario lietaus,

kaip aš, neramios liepos...

(Nyka-Niliūnas, 83)

Identifikuodamas save su medžiais lyrinis subjektas pabrėžia artimą santykį su gamta, atpažįsta savo paties ribas. Savo neramumo bendrininku jis pasirenka sužeidžiamą kaip ir jis medį. Žmogus pažeidžiamas, vienišas, tačiau būtent vienatvė Nykos-Niliūno subjektui leidžia užmegzti glaudžius ryšius su daiktų tikrove ir eiti per ją į save. Jis stengiasi su šia tikrove susijungti, susilieti, todėl kas nutinka daiktams, tas nutinka ir poeto „aš“.

Antroje strofoje atsiranda ryškesnis verbalinis bendravimas: „Ir imsiu šaukt. (O Viešpatie! Jie atsiliepia!)“. Atsiranda trečias pokalbio dalyvis – Viešpats, į kurį apimtas džiaugsmo kreipiasi lyrinis subjektas. Eilėraščio kalbančiojo šauksmas – tai lyg Dievo Tėvo atliktas veiksmas, kuriuo Jis kviečia žmones pas save, o jie atsiliepia išgelbėjančiu tikėjimu. Šis atsakas turi būti savanoriškas apsisprendimas pasitikėti. Be kvietimo niekas negalėtų atsiliepti ir būti išgelbėtas. Krikščionį visur lydi, saugo ir neleidžia paklysti Dievas. Žmogus ne vienas, nes turi į ką atsiremti, iš ko tikėtis pagalbos. Kalbančiojo kreipimasis rodo, jog jis tiki Dievą, žino Jį esant šalia, ir tai subjektui yra egzistenciškai svarbu. Aptardamas Buberio dialogą, Juozas Žilionis teigia, jog „žmogus, bendraudamas su Dievu, nenutraukia visų kitų Aš – Tu santykių, o priešingai – jis atskleidžia jam „visus tuos santykius, ir leidžia jiems nušvisti, Dievo Veido akivaizdoje“ (Žilionis, Martino Buberio dialogas).

Nagrinėjamame eilėraštyje išsižiebja viltis, kad tai, kas prarasta, bent trumpam gali sugrįžti: „Sueis aplink mane visi daiktai ir žiburiai išblėse...“. Būsimojo laiko veiksmoždzių formomis poetas nusako subjekto svajonę sugrįžti į vaikystę, į „prarastą rojų“. Susitikimo, dialogo galimybė atrodo visiškai įmanoma. Lyrinis subjektas eina praeities linkme, artyn prie jo laukiančių pasiilgusių daiktų. Paimti juos už rankų ir vestis kartu – didžiausias kalbančiojo noras, rodantis ypatingą lyrinio „aš“ artumą ir švelnumą jį supantiems vaikystės daiktams. Šis noras atrodo realus ir įgyvendinamas:

Paimsiu juos visus už rankų kaip vaikus,-
Ir atsikels ilgai tamsoj miegojęs kaimas,
Ir eis su manimi per skambančius laukus,
Ir jų klausys bekrastės erdvės...

(Nyka-Niliūnas, 83)

Kaip teigia Julius Kaupas: „Poetas jaučia tą begalinį kaimo vėjo ir vaikystės žaislų troškulį tapti nemirtingais, tapti sudvasintais ir nepraeinančiais – per žmogų, mačiusį juos, gyvenusį su jais, branginusį juos. Užtat ir gyvenimą žemėje jis kitaip supranta: jis ne tiek žiūri į daiktus, kiek jų idėjas, besislepiančias jų viduje, su pasaulio giliausia tikrove jis santykiauja per vaizdus, per sieną, pastatytą iš paveikslų.“ (Kaupas, Jaunieji mūsų poetai) Subjektas gyvena idėjų, svajonių šalyje, kur įmanomas ne tik išėjimas, išsiskyrimas, bet ir grįžimas, susitikimas, o kartu ir išsigelbėjimas iš slegiančios realybės. Nyka-Niliūnas „veržiasi pasiekti tą sąmonės

gelmių pirminį tašką, kur žvilgsnį pasitinka tyros krištolinės formos – daiktai, supą mus tikrovėje, tačiau čia išsivadavę iš medžiagos kalėjimo” (Skrupskelytė, Dviejų polių trauka, 298). Daiktai prabyla autentiška, sava kalba. Subjektas iš tikrųjų įsikelia į daiktų širdį, kad išgirstų jų kalbą, kad galėtų suprasti pačius daiktus.

Eilėraštyje „Liepsna“ subjektui kalba namų ugnis: „Kažką man niurna amžina namų ugnis ankstyvą rytmetį...“. Prie pečiaus „bilda motina“ – namų ugnies saugotoja. Ugnies simbolis Nykos-Niliūno eilėraščiuose turi pagonišką ir krikščionišką prasmę. Ji – „amžina namų ugnis“ ir kartu dieviškas apsireiškimas:

Aš ateinu prie jos ir degdamas klausausi Viešpaties
/ liepsnos skausmingo ritmo...“.

(Nyka-Niliūnas, 57)

Ugnis „niurna“, taigi kalba neaiškiai, priekaištauja, galbūt net pyksta. Lyrinis subjektas ją supranta, savo dalyvavimą dialoge pabrėžia prisiartindamas, klausydamasis, tarsi susiliedamas su ugnimi – „degdamas“. Galbūt tai pokalbis apie neišvengiamą išsiskyrimą, išėjimą iš gimtųjų namų. Į ugnies ir subjekto dialogą įsitraukia vėjas, „plėšiantis lapus kieme“. Jis taip pat piktas, plėšiantis, draskantis. Tai tarsi sąmokslas prieš lyrinį subjektą. Tačiau tik klausydamasis šių artimų širdžiai daiktų kalbėjimo jis vėl gali pasinerti į tolimos vaikystės prisiminimus. Ypatingo artumo su daiktais suteikia atsiradęs akių kontaktas, susitikimas „veidu į veidą“:

Rami liepsna, žiūrėdama veidan: - Nejau tai jis?
Kažin kada šio namo džiaugsmui gimęs
Ir namo liūdesiui išėjęs pro duris...

(Nyka-Niliūnas, 57)

Padvelkia ramybe, susitaikymu, liūdesiu – džiaugsmas ir liūdesys ir tikrovėje visuomet greta. Įsiklausymu į tikrovę ir prasideda dvasinė tremtis. „Tremtis galbūt prasideda jau vien tik norėjimu paklajoti po šitą tėviškę, bet tas norėjimas yra didesnis, negu iš pradžių atrodo, ir, kartą iškėlęs koją pro duris, žmogus jau pradeda darytis savo gimtiesiems namams svetimas“ (Šilbajoris, Kelionė į Eldoradą, 102). Išėjęs iš namų subjektas prarado ne tik tėvynę, bet ir save, todėl jaučia ir kalbę, ir skriaudą.

Įdomus dialogas, turintis pokalbio poetikos, mezgasi trumpame Nykos-Niliūno eilėraštyje „Durys“. Graudus atsisveikinimas su namais ir išėjimas, gal net nesitikint sugrįžti. Tačiau begalinis gimtųjų namų ilgesys ir noras išgirsti, ko kažkada neišgirdo, o gal net ir nenorėjo klausytis, sugrąžina eilėraščio subjektą po daugelio metų į tėviškę:

Išeinant man kažin ką šūkterėjo durys,
Kai aš nebeslėpiau joms ašarų karštų,-
Ir begalinis sielvartas į širdį dūrė,

Kad po tiek metų pasiklausti, ko jos šaukė, sugrįžtu.

(Nyka-Niliūnas,12)

Klausimą ir atsakymą šiame eilėraštyje skiria ilgas laiko tarpas. Iš tiesų dialogas dar neįvykęs, bet subjekto vaizduotėje jis įmanomas. Tai subjekto ištikimybė – egzistencinis atsakymas pokalbio situacijoje – savo gimtajam, negrįžtamai žuvusiam pasauliui, kuriame žmogus ieško pilnatvės džiaugsmo, kuriame gali surasti ramybę, leidžia tikėti dialogo galimybe.

Nykos-Niliūno poezijos pasaulis sklidinas sutemų, šešėlių. Jo grožis atsiveria tarp būties ir nebūties. Čia viskas sava: ir daiktai, ir žmonės, ir gamta. Eilėraštyje „Žuvę namai“ tėviškėn grįžtantį keleivį pasitinka pasiilgę namai, kurie lyg tėvai apkabina ir prigludžia. Stebime neverbalinį grįžtančiojo ir gimtųjų namų dialogą:

Tu pareini – ir kelias sunkios rankos,

Ir niaurios sienos glaudžiasi arti...

(Nyka-Niliūnas, 26)

Namai – tai ypatinga mistinė vieta, dvasinių vertybių saugykla, iš kur išeinama ir sugrįžtama. Tai pastovi vieta ir kartu prarasta vertybė. Liūdni, apleisti, nykstantys namai pilni mirusiųjų žingsnių. Nepaisant visko, jie visada traukia, nes visa, kas brangiausia, pasiliko namuose.

Tai, kas vyksta, eilėraščio „Žuvę namai“ kalbantysis tarsi stebi iš šalies. Jau pirmoje strofoje pasirodo šeimos narių šmėklos. Antroje strofoje mezgasi dialogas tarp namų ir nakties. Namai pasakoja apie praėjusius laikus, kai buvo pilni gyvybės, nors tylūs ir liūdni. Dabar čia susirinkusios beveidės šmėklos primena apie save lūpinės armonikėlės melodija. Jos susibūrusios prie židinio, simbolizuojančio šviesą ir namų sakralumą. Eilėraščio kalbantysis ypač ryškiai pasirodo paskutinėje strofoje: „Taip jie kalbėjo ir dainavo man prie lopšio...“. Namai jam – vaikystės realija, visko pradžia ir pabaiga, susikoncentravusi būtis. Nuolatinė kelionė į vaikystę, į namus, į save paženklinta gilia melancholija, juk namai – prarastasis rojus, bet kartu ir pažadėtoji žemė, kur sugrįžus randama ramybė.

1. Dialogas su namų ir daiktų pasauliu.

1.2. Veržimosi iš būties išraiška Henriko Nagio dialoge.

Visi Nagio eilėraščiai (išskyrus „Kaimai rudens vakarą), kurie bus nagrinėjami šiame skyriuje, yra iš knygos „Saulės laikrodžiai“ (1952). Tai jau ne tyra ir jaunuoliškai idealistinė „Eilėraščių“ poezija, o žmogaus, stovinčio gyvenimo kryžkelėje, blaškymasis. Iki „Saulės laikrodžių“ Nagys „savo poezija siekė išganyti pasaulį, prakalbėti į žmogų [...] ir būti suprastas“, o šioje knygoje poetas siekia „sukurti nežlungančias formas ir nežlungantį grožio pasaulį, [...] nieko neskelbia ir kalba tik sau“ (Nyka-Niliūnas, Henrikas Nagys, arba „Saulės laikrodžiai“, 90).

Nagio eilėraščių žmogus, išgyvendamas vienatvę ir prarastų namų ilgesį, ieško ryšio su anksčiau jį supusiais daiktais, identifikuoja save su jais. Daiktišką poetinę tikrovę persmelkia liūdesys, mirtis ir nebūtis. Poezijoje daiktai egzistuoja ne patys sau, bet kaip veržimosi iš būties išraiška. Eilėraštyje „Mažo uosto švyturys“ lyrinis subjektas kreipiasi į švyturį, kurio „atvertos“ akys paskatina užmegzti dialogą:

Į atvertas tavo šviečiančias akis
mirkuliuodamas iš lėto puola sniegas.
Nuo žiūrėjimo į šniokščiančias naktis
pavargai. Norėtumei užmerkt akis bejėges.

(Nagys, 96)

Lyriniam subjektui artimas švyturio noras ištrūkti iš nusibodusios rutinos ir išplaukti į putojančią jūrą, pajauti laisvę, gyvenimo pilnatvę. Tarp eilėraščio žmogaus ir švyturio mezgasi neverbalinis dialogas. Į kreipimąsi švyturys atsako akimis, kurios kalba apie liūdesį ir bejėgiškumą. Atsaką išreiškia ir veidas, kurį „nušviečia kasnakt“ svajonė, išduodanti nepasiekiamo („žlegančiom grandinėm kojos prirakintos“) idealo ilgesį. Konkretų vaizdinį galėtume sieti su platesne dialogo filosofijos kategorija. Anot Keršytės, „santykis su veidu užsimezga ne per intencinę žiūrą [...], bet per kreipinį – nukreiptumą, kylantį iš kito, ir savo kryptingą „strėlę“ pasiekiantį pačią to paties „širdį“ (Keršytė, 72). Kreipdamasis į švyturį, Nagio eilėraščio kalbantysis kreipiasi ir į save, atskleidžiantį savo jauseną ir svajones. Šniokščianti jūra, į kurią veržiasi uosto švyturys, – tarsi vaikystė, traukianti lyrinį subjektą.

Vaikystės pasaulis labai svarbus Nagio kūryboje. Jau pats eilėraščio „Karuselė“ pavadinimas – tarsi vaikystės simbolis, į kurį žvelgiama suaugusiojo akimis. Lyrinis subjektas su liūdesiu kreipiasi į vaikystę:

Tu nuėjai toli. Tik vieškelis dar šviečia –
tylus ir tuščias vieškelis mėnulio pilnaty.

(Nagys, 124)

Eilėraščio subjektas pasilieka vaikystės apleistoje karuselėje, kuri tarsi užburtas laiko ratas „bėga, bėga vis ratu...“, nusinešdamas viską su savimi. Subjektas iškelta ranka bando sustabdyti nueinančią vaikystę, tačiau tai neįmanoma. Eilėraštyje susijungia nerūpestingos vaikystės (karuselė) ir nykimo (išėjimas) ženklai. Čia vėl susiduriame su jau minėtu (Skrupskelytė – apie Nyką-Niliūną) vidinio ir išorinio laiko išsiskyrimu, kai belieka tik susitaikyti su tuo, jog praeitį negrįžta. Dialogas tarp subjekto ir vaikystės nesimezga.

Liūdesys, praradimas ir vienišumas apima kone visus Nagio poezijos namus ir jų daiktus. Eilėraštyje „Kaimai išeina“ subjektas pradžioje iš šalies stebi vėjų ir kaimų dialogą:

Eglyne pasikelia vėjai. Tykiai
jie per miegantį sniegą atbėga –
ir, nuskynę varveklį ledinį,
paskambina lango stiklan.

(Nagys,136)

Vėjai prikelia kaimus, jiems „tiesia rankas apšerkšnijusias“, ir kaimai atsiliepia, atsako jiems – prisikelia, išeina kartu, tarsi būtų užkerėti. Vėjai – laisvės simbolis – išsiveda kaimus į platų pasaulį, nepažįstamą, viliojantį. Čia stebime kaimų ir vėjų bendruomeniškumą. Jie tarsi sąmokslininkai, susitarę palikti subjektą vieną. Eilėraščio kalbantysis, pasijutęs vienišas, apleistas, norėtų išeinančiuosius sustabdyti. Jis šaukia kaimams:

Palaukite dar! Mano broliai pilkieji, kelionėn?
Į kurią gi šalį, kaimai? [...]

(Nagys,136)

Šis šauksmas, atskleidžiantis išorinio verbalinio veiksmo intensyvumą, lieka neišgirstas kaip ir „Karuselėje“. Kaimai neatsako. Dialogas tarp subjekto ir kaimų taip ir neįvyksta. Subjektas, apimtas liūdesio ir nevilties, lieka vienas skausmingai išgyventi egzistencinį nerimą. Jis siekia dialogo su išeinančiais, tačiau tam trukdo neišvengiamas išsiskyrimas.

Mirtis, arba nebūtis, ypač ryški eilėraštyje „Kaimai rudens vakarą“. Draskanti širdį rauda – skambanti virš pavargusių ir mirštančių kaimų – „sustingdo ji širdy / paskutinę dar rusenusią svajonę šviesią...“. Subjektas stebi kaimų žūtį, girdi raudą ir išgyvena netekties skausmą. Išėjimas šiuo atveju neįprastas, nes išeina ne subjektas, bet kaimai. Jie tarsi susikeitę vietomis. Tai personifikuotas apsiekitimas patirtimis – kito patirtimi iš „aš“ pozicijos. Subjektas stebi kaimų išėjimą ir iš tikrųjų supranta, ką jaučia tie, kuriuos palieka. Eilėraščio žmogaus ir kaimų santykis – judesys vienas į kitą ir kartu tarsi atsiribojimas, nuotolis, išsiskyrimas. Tai

susitikimo ir išsiskyrimo dinamika intensyviame dviejų santykiuje. Kaimai – tai išeiviai, palikę gimtąsias vietas ir klajoję po pasaulį. Supratę, kad klajonės beprasmės, nes viskas, kas brangiausia, liko praeityje, jie nori grįžti, bet nepajėgia. Kelionė per laiką ir erdvę neįmanoma – paskutinė viltis užgęsta. Taip suvokiamas gyvenimo trapumas ir mirties neišvengiamumas. Matydamas kaimo akyse „sielvartingą ratų vilkstinę“, subjektas suvokia, jog išėjusiųjų grįžimas neįmanomas. Kaimo ir eilėraščio žmogaus žvilgsnių susidūrimą galima traktuoti kaip neverbalinio pokalbio akistatą. Ši daiktiška situacija yra būtina, kad kaimo akyse subjektas pamatytų savo praeitį, pažintų save. Anot Kačerausko, „daiktai teikia mums naują mūsų egzistencijos perspektyvą, taip priartindami mus prie mūsų pačių. Todėl būdami kiti, jie yra artimi, t. y. jų kitybė, transcendencija leidžia mums sekti jų nuoroda ir taip kurti savo egzistencijos myriop projektą“ (Kačerauskas, Daiktai meno fenomenologijoje).

Kitokia nuotaika vyrauja eilėraštyje „Grįžimas“. Subjekto sugrįžimas į tėviškę čia idiliškas ir džiaugsmingas. Gimtieji namai – apšviesti saulės ir spindintys švara – primena šventovę – išsvajotąjį rojų:

Spindi saulėj langai po audros ir lietaus,

mano tėviškės namo langai.

Sugrįžtu iš kelionės ilgos ir matau:

skęsta saulėje tėvo namai.

(Nagys, 137)

Pirmasis kalbančiojo susitikimas su namais vizualinis. Čia vėl galime pastebėti gana dažną Nagio poezijoje akių kontaktą. Subjektas žvelgia į langus – namų „akis“. Jie, švarūs, spindintys, įgiję sakralumo aurą – tėviškės namai prieš subjekto akis iškyla kaip šventovė, paskendusio saulės šviesoje. Sugrįžusįjį sveikina paukščiai ir namų kaminai, o paties subjekto basos kojos, pajutusios gimtosios žemės trauką, „surinka iš džiaugsmo – tai ji!“. Betarpiškas ryšys su žeme – pats stipriausias, galintis sugražinti tai, kas, rodos, nesugražinamai prarasta. Tarp lyrinio „aš“ ir namų pasaulio mezgasi dialogas. Ilgai klajojęs pasaulyje subjektas supranta, kad išėjimas iš namų prilygsta tremčiai, prakeikimui. Namų ilgesys, svetimas ir šaltas pasaulis kalbančiajam kėlė įtampą, nerimą. Tik grįžęs į autentišką tėviškės erdvę ir pajutęs ryšį su gimtaisiais namais subjektas pajaučia palengvėjimą – „nuo raudančių rankų nukrinta klaiki / prakeikimo naktis“ – ir prikelia namus naujam gyvenimui.

Anot Kačerausko, „mus supantys daiktai atgyja, t. y. įgauna realumą, tik mūsų siekių ir tikslų šviesoje. Todėl egzistencinė visuma – drauge ir hermeneutinė, nes suprasdami aplinką ir jos fenomenus kaip savo tikslinės visumos dalis, drauge kuriame tą aplinką ir save joje“ (Kačerauskas, Daiktai meno fenomenologijoje).

2. Dialogas su asmeniu.

2.1. Pažinimo ir praradimo problema Alfonso Nykos-Niliūno poezijos dialoge.

Filosofo Levinas teigimu, ryšys su kitu asmeniu užsimezga kaip atsakomybė. Dalyvaudami dialoge mes siekiame priartėti prie kito asmens, užmegzti su juo ryšį. Kitas yra paslaptis, kurią bendraudami turime atskleisti. Juozas Žilionis, aptardamas leviniškojo santykio sampratą, teigia, jog „kito asmens, kaip fenomeno, pasirodymas ir jo priėmimas yra ne tik vaizdas, bet ir gyvas veidas, atspindintis jo unikumo esmę“ (Žilionis, Leviniškoji santykio samprata).

Grįžimas į prarastą rojų įmanomas ne tik per santykį su daiktais, namais, bet ir ieškant ryšio su artimais žmonėmis. Anot Nijolės Keršytės, „Heideggerio fenomenologijoje [...] būtiškas santykis su kitu yra savos būties autoprojekcija į kitą“. (Keršytė, 69) Kitas, į kurį kreipiasi Nykos-Niliūno poezijos žmogus, yra keistoje Eldorado šalyje. „Niliūno eilėraštyje „aš“ iš dabarties dažnai kreipiasi į „tu“, kuris visada yra praeities gyventojas. Nesvarbu, kokią figūratyvinę išraišką „tu“ turėtų, – motina, mylimoji, draugas, mitologinis ar istorinis personažas, subjekto *alter ego*, – nebuvimas dabartyje, nesugražinamumas yra pagrindiniai jo požymiai.“ (Satkauskytė, 118) Komunikacija tarp namų ir pasaulio, kuriame šiuo metu yra lyrinis „aš“, ryški visoje Nykos-Niliūno kūryboje, leidžianti suvokti sudėtingą pažinimo bei praradimo problematiką. Jo poezijai būdingas nerimas, nuolatinė kelionė į vaikystę, namus ir į motiną, o tai yra kelionė į save, ne kartą išsakoma kreipimosi ir atsakymo laikysena bei veiksmu.

Svajonių pagimdytas ilgesys išauga į lyrišką troškimą pasilikti namuose, bet šis ilgesys pasidaro kupinas tamsaus praradimo. „Tas norėjimas susigūžti jaukiai namuose, prie židinio šviesos, tas norėjimas nugrimzti atgal į šiltą žemės tamsą yra tolygus slaptam mūsų visų troškimui sugrįžti atgal į motinos kūną, nes žemė juk yra motina. Ir dar negimęs kūdikis ilgisi išeiti į šviesą, ir jis atsineša tą ilgėsį su savim į pasaulį, ir tie du priešingi troškimai gyvena žmoguje kartu, susijungdami į vieną ilgėsį, ir visuomet, ko nors ilgėdamiesi, mes tuo pačiu ką nors prarandame“ (Šilbajoris, Kelionė į Eldoradą, 92). Apie skausmingą praradimą kalbama eilėraštyje „Motina“. Subjekto vaizduotėje iškyla namų vizija, o jų centre – motinos paveikslas. Eilėraščio kalbantysis kreipiasi į motiną:

Gesdama paslaptinėj šviesoje Eldorado,
Begalinių laukų apkabintam name,
Tu klausai, kaip vaikai, Tavo šviesą praradę,
Lyg apakę klajoja naktim neramiai?

Ir tada suliepsnoji nors vienai sekundei

Paskutinėm ugnim jiems kelius šviesdama,
Ir užgęsti tenai, lyg šešėlis, be skundo,
Kaip žvaigždė begalinėn naktin krisdama.

(Nyka-Niliūnas, 56)

Lyrinis „aš“ namuose gyvena motinos kūno spindėjimu, o ji (spindėjimą) praradęs tampa aklas benamis klajūnas. Motina, švietusi kaip žvaigždė ir savo šviesą atidavusi vaikams, užgęsta lyg šešėlis. Išsiskyrimas skausmingas abiems – motina prarado savo spindėjimą, o poetas tapo aklu benamiu žemėje, kuri yra tokia pat tragiška ir ištremta kaip ir žmogus. Motina subjektui nėra tik žemės – gyvybės simbolis. Ji – tarsi „veidrodis, atsuktas į šviesą, bet taip pat ir į tamsą, – kenčia mirtį, kuria nuperkama sūnaus gyvybė“ (Skrupskelytė, Dviejų polių trauka, 307). Šiame eilėraštyje subjektas kreipiasi į dialogo partnerį, motiną, bet verbalinis dialogas nevyksta. Motina, jau užgesusi, priklausanti kitai, metafizinei, plotmei, negali kalbėti. Lyrinio „aš“ žodžiuose jaučiama kaltės gaida, tragiškai išgyvenamas žemėj neišvengiamas atsiskyrimas. Motinos dalia – būti namuose, šviesti pasaulyje esantiems savo vaikams – metafiziniu būdu palaikyti ryšius su jais. Dvasinis ryšys tarp kalbančiojo ir motinos leidžia teigti, kad juos sieja dialoginis santykis. Anot Mickūno, „logos, kaip meno kūrinys, kaip komunikacijos pasaulio išsklaidai sanauja, atskleidžia ir kito, dialogo partnerio, kad ir kas jis ar ji būtų, esantį per laiko tolius, nutiesdamas tiltą per mirties, kartų ir amžių prarajas. Kitas iškyla kaip dialogo partneris pačia meno kūrinio esatimi, posmo sukūrimu, kitas, įsteigęs tam tikrą gyvenimo modalumą, nors pats ar pati būdamas įsteigtas paties komunikacinio kalbiškumo pasaulio.“ (Mickūnas, 236) Nyka-Niliūnas neabejoja, kad mūsų išgyvenimai, svajonės ir nuo vaikystės matyti vaizdai negali žūti: jie įsirašo mūsų dvasioje, o tai individualizuoja kiekvieno patirtį. Dėmesys individo dvasiai jo poezijoje suartina literatūrą ir filosofiją.

Nyka-Niliūnas yra filosofiškas poetas, tačiau filosofinės idėjos dažnai tiesiogiai neišsakomos, o įpinamos į jutimiškai ir daiktiškai konkretų poetinį vaizdą. Eilėraščių žmogus – mąstytojas, apmąstantis sudėtingiausius žmogaus egzistencijos klausimus: prasmės ir beprasmybės, kasdienybės ir amžinybės. Eilėraštyje „Ūkininkai kalba apie gyvenimą“ paprasti kaimo žmonės kalbasi apie gyvenimo laikinumą, apie jo pradžia ir pabaigą. Šiame eilėraštyje subjektas atlieka stebėtojo funkciją. Jis klausosi ūkininkų dialogo:

...Tu kūdikis buvai! Argi tavęs netraukia
Vieškelis? Ar tu nenori
Ir vėl šlamėt kaip ažuolas su vėjais?

(Nyka-Niliūnas, 43)

Išėjimo motyvas, vieškelio trauka leidžia manyti, kad vienas iš kalbančiųjų artimas pačiam Nykai-Niliūnui. Gyvenimas greitai praeina ir mažai teikia laimės. Laisvės troškimas,

išgyventas jaunystėje, nesuteikė džiaugsmo. „Egzistencinis vaidmuo [...]menkas ir vargingas. Todėl mirties akistata iškyla kaip svarbiausia, egzistencinė“ (Balsevičiūtė, 17). Jausdami stiprų prierašumą gyvenimui susirūpinę ūkininkai kelia klausimą:

- Kai peržydi rugiai, nors būtų vasara,
Jie bąla, ir šiaudai nuo vėjo lūžta. Taip.
Bet ar žinai, kodėl mes mirštame?

(Nyka-Niliūnas, 43)

Anot Šilbajorio, „gimtųjų namų žmonės, jie pažinimo neturi, bet jaučia ryšį su dangum ir žeme, įprasminantį jų gyvenimą, ir kas dar svarbiau – jų mirtį, nes mirtis ir yra, kaip Hamletui, svarbiausia problema. Ką ieškančiam poetui pasakyti tėviškės žmogus?“ (Šilbajoris, Kelionė į Eldoradą, 103). Išnykimas Nykai-Niliūnui yra natūralus daiktų buvimo dėsnis. Subjektas kelia mirties prasmės klausimą, tačiau jis taip ir lieka neatsakytas. Atsakymas į šį metafizinį klausimą prilygtų paties daikto išdavystei, todėl mirtis ištylima.

Kalbantieji artimi subjektui, nes paskutinėje strofoje (ji parašytas poetine proza), skaitome: „Aš taip norėjau juos paguosti, bet, atsiminęs vieno seno ūkininko skundą: „Mes kenčiame ir juntame nežinomą jums Dievą, tai kam jūs norite mums prarają atverti“, neištariau nė žodžio...“. Skurdžioje ūkininkų butyje yra Dievas, kuris jiems labai svarbus. Ūkininkai bijo prarasti tikėjimą, nes tuomet visas gyvenimas netektų prasmės. „Vieškelių trauką pasirinkusiajam galbūt teks patirti dar didesnę pasaulio būties nepakankamumą, atsistoti ties visiška Nieko praraja. Bet išeinant leista suprasti durų ir žingsnių kalbą, patvirtinančią ryšius su namais, ir rūstaus be džiaugsmo ir išsipildymo šviesos, bet vis dėlto harmoningo gyvenimo esmę“ (Balsevičiūtė, 18). Subjektas suprato, kad jam skirta išeiti iš ūkininkų gyvenimo. „...Paskutiniai jų žodžiai buvo fantastinė žingsnių ir durų kalba, kurios klausydamas aš viską supratau“. Išėjimas nėra skausmingai išgyvenamas, nes suvokiama, jog tokia yra žmogaus lemtis. Ne vienam poeto tekstui būdinga stoiska laikysena: išsakoma būtinybė suprasti ir priimti gyvenimo ir mirties ratą, susitaikyti su mirtimi.

2. Dialogas su asmeniu.

2.2. Poetinė tapatybė Henriko Nagio poezijos pokalbiuose.

Ryšciausias *kitas* ankstyvojoje Nagio lyrikoje yra asmuo. Jam kalbama, jo gailimasi ir jo šaukiamasi. Eilėraščio „aš“ kreipiasi į brolius, draugus, minią. *Kitas* neretai konkretus ir bendruomeniškas. Jis atpažįstamas iš pavadinimo (eilėraštis „Broliui“) ar dedikacijų („Ilgesio žemė / Poetui Jonui Sereikiui“, „Epitafija ant poeto kapo / Vytautui Mačerniui“).

Eilėraštyje „Broliui“ jau pirmoje eilutėje tarp subjekto ir brolio jaučiamas stiprus jutiminis ryšys, kuris gali sieti tik ypatingai artimas sielas. Kalbantysis jaučia, kad brolis išeina, ir žino, kad išeinama ne savo noru, nes verkia ne tik išeinantysis, bet ir gamta, ir pats kalbantysis. Subjektas kreipiasi:

Aš tau kalbu. Mano tylusis broli.

Kai tu verki, ir aš verkiu kartu.

Kai aš sakau: esu kaip medis – vienas, išdidus, –

ir tu kalbi: aš vienišas ir išdidus kaip mano brolis.

(Nagys, 24)

Broliškumas šiame eilėraštyje – ne tik kraujo ryšys, bet ir dvasinis artumas. Poetinės tapatybės turintys asmenys brolystėn sujungti slaptais ilgesio, vilties, kančios saitais. Brolis yra tas, kuris šiuo metu silpnėjęs, kuriam reikia palaikymo, kad nesukluptų, kad galėtų kovoti už poetinės tikrovės įgyvendinimą. Tik poezija gali nugalėti mirtį, įprasminti tautos ir žmogaus likimą

Tarp subjekto ir brolio patikimas verbalinis dialogas nesimezga, tačiau dvasinis artumas, vienas kito ieškojimas mintimis, jausmais, kartu išgyvenami kančia ir vienišumas leidžia teigti, jog jie susiję dialogo būdu. „Apie dialoginį buvimo būdą Buberis savo knygoje *Aš ir Tu* rašo: „[...] esame šaukiami, ir mes atsakome, atsakome kurdami, mąstydami, veikdami: savąja esybe tariame pamatinį žodį [...]“ (Zabielaitė, 106) .

Eilėraštis „Ilgesio žemė“ pratęsia poetinio pasaulio ir realybės susidūrimo temą. Kaip ir visame „Lapkričio naktų“ rinkinyje, eilėraštyje vyrauja tamsos ir nakties pavidalai. Lyrinis subjektas kreipiasi į poetą, su kuriuo rinko žodžius „pasakoms keistoms pasekti“ (Nagys, 66). Eilėraštyje aprašomas poezijos kūrimo procesas. Besikaitaliojančių realybės ir poetinių vaizdų fone mezgasi dviejų poetų verbalinis ir kūniškasis dialogas:

Klausykime, tai kalba mano pelkės ir miškai –

tu tyliai palietei ranka mane ir pasakei. – –

(Nagys, 67)

Žodžiu „klausykime“ poetas skatina kartu keliauti į poezijos pasaulį, kartu jaučiant vienas kito buvimą šalia, palaikymą kurti poetinę tikrovę. Prisilietimas rodo ypatingą dvasinį subjekto ir poeto artumą, jų brolišką ryšį.

„Epitafija ant poeto kapo“ – dar vienas eilėraštis, paskirtas poetui žemininkui – Mačerniui. Čia subjektas kreipiasi į jau mirusį poetą:

Nepasiėmėi nieko kartu: tavo rankose miega
paskutiniojo vasaros vakaro kvapas ir vėsoma.
Tavo galvą padėjo ant kieto drožlinio priegalvio
ir giliai akyse tebegyvą dangų užžėrė žeme.

(Nagys, 101)

Poetas „nepasiėmė nieko“, bet jam mirus tarsi sustoja gyvenimas, apmiršta visas pasaulis. Praradimo skausmas, mirtis, kurios niekas negali išvengti, supriešinami su poetine tikrove, kuri yra transcendentinė, absoliuti, išliekanti. Joje ir glūdi gyvenimo prasmė, dėl jos verta gyventi, kovoti. Tokias mintis išsako eilėraščio subjektas apmąstydamas mirusio poeto nueitą kelią. Subjektas kalba, kreipiasi į mirusį, nors išėjusysis negali atsakyti, negali jausti, suprasti, koku nors būdu reaguoti. Anot Šilbajorio, nebūtis Nagio poezijoje dažnai pavirsta žmonių ar daiktų mirtimi, o būtis „įsikūnija vaikystės paveiksluose“. Šie du regėjimai dažniausiai šalia vienas kito. Eilėraštyje „Epitafija ant poeto kapo“ pasaulis, sustingęs kartu su mirusiu poetu, prisikelia vaikystės vizijose:

Vaiko akys mato pro tirpstančias ledo gėles už stiklą: -
tavo upės pabunda, atmerkia akis ežerai, ir į dangų
kelias debesys paukščių iš klegančių tavo miškų...

(Nagys, 101)

Vaikas išgyvena tikrovę poetiškai, o poetinė tikrovė yra absoliuti, išliekanti, suteikianti realybės reiškiniams prasmę.

„Piemenėlio mirtis“ – tai dar vienas Nagio poezijos subjekto mėginimas užmegzti dialogą su mirusiuoju. Tačiau eilėraštis „Epitafija ant poeto kapo“ buvo kupinas tragikos, o „Piemenėlio mirtis“ nuskaidrintas šviesių vaikystės prisiminimų:

Skardusis tavo tošies ragas ir dainelė
pažadindavo paukščius ir lieknus beržus prie kelio,
ir saulėje mirgėdavo drėgni ir skaitūs jų lapeliai...

(Nagys, 63)

Subjektas kreipiasi į mirusį piemenėlį, kurio daina, tarsi vyturio čiulbėjimas, nuskaidrindavo jo gimtines žmonių „niūrias mintis“, o „grubios širdys plakdavo linksmai ir

taikiai“. Bet toks laimingas vaizdas realybėje negali išlikti, todėl šviesius vaikystės vaizdus keičia piemenėlio mirtis, linksmas dainas pakeitusi liūdna giesmė. Dialogas neužsimezga, nes kaip ir poetas („Epitafija...“) piemenėlis yra nepasiekiamas, esantis kitoje, metafizinėje plotmėje.

Žmogaus vienišumo tema – viena pagrindinių Nagio kūryboje. Noras šį vienišumą įveikti skatina ieškoti dialogo. Eilėraščio „Mergaitės rankos“ subjektas vienišas, pavargęs, ieško ramybės, ilgisi artimos širdies. Jis kreipiasi į mergaitę, kurios rankoms norėtų patikėti savo širdį:

Noriu užmigti. Tavo žydinčių rankų pusnynuos,
leisk, tegul ilsis nugrimzdusi mano širdis.
Ir teužpusto akis man ir tuščią krūtinę
degančiu smėliu šios žemės vėjai karšti.

(Nagys, 125)

Nors mergaitė ir nekalba, neatsako, bet dialogas užsimezga. Anot Zabielaitytės, „*kreipimosi-sakymo* aktu tiesiogiai kreipiamasi į žmogų, jį užkalbinant ir tikintis atsako kaip galimybės rasti dialogui“ (Zabielaitytė, 105). Kadangi mergaitė, į kurią kreipiasi subjektas, yra jo gyvenamoje tikrovėje, galime teigti jog dialogas įmanomas.

Nagio poezijoje būtis dažniausiai „išikūnija vaikystės paveiksluose, o nebūtis pavirsta konkrečiai atpažįstamų žmonių ir daiktų mirtimi“ (Šilbajoris, Šviesos versmių beieškant, 313). Vaikas išgyvena tikrovę poetiškai, todėl jo santykis su pasauliu poetui labai svarbus. Eilėraštyje „Pradžios mokykla kaime“ vaikystė ir mirtis greta:

Šiandien jūs klojate į knygas medžių trupančius lapus:
jų išraudotas ašaras, žalius sapnus, raudoną kraują.

(Nagys, 115)

Eilėraščio subjektas grįžta mintimis į pradžios mokyklą, į vaikystę, eilėraštyje išgyvenamą tarsi per dvigubą prizmę – vaiko ir suaugusiojo sąmonę. Subjektas kreipiasi į savo vaikystės draugus:

Mano maži draugai! Senos mokyklos sargas
Variniu varpeliu jus šaukia žvarbią žiemą [...]

(Nagys, 115)

Šviesius vaikystės vaizdus temdo varnų kranksėjimas, verkiantys varpai, mirusi saulė. Mirties, nebūties nuojauta tampa kliūtimi, neleidžiančia megzti dialogui. Vaikystės draugai tarsi perkeliama į metafizinę plotmę, į nebūtį. Eilėraščio pabaigoje paminėti eglėšakiai, smėlis reiškia laidotuves. Mirė ne tik mylimas mokytojas, bet ir vaikystė – melsvas popierinis paukštis.

3. Dialogas su Dievybe ir transcendencija.

3.1. Prometėjiškas santykis su Dievu Alfonso Nykos-Niliūno dialoge.

Nė vienas lietuvių poetas taip giliai kaip Nyka-Niliūnas nesvarsto metafizinių problemų. Jo eilėraščių žmogus jaučia dieviškumą esant savyje, kovoja už teisę būti panašiu į Dievą. Anot Vytauto Kavolio, „A. Nyka-Niliūnas dar nepriklausomoje Lietuvoje jos paskutiniaisiais metais pradėjo ieškoti galvojančio žmogaus santykio su transcendencija. Transcendencija nėra nei tradicinė duotybė, kuriai galima tik pasiduoti, nei iliuzija, kurią reikia su švietėjišku pasipiktinimu atmesti. Tai, kas buvo užčiuopiama tikėjimo įvaizdžiais, yra reikšminga iliuzija, prieš kurią reikia – su meile jai - kovoti. (Kovoti su ja ten, kur ji ir mylima: savyje.)“ (Kavolis, 249).

Nykos-Niliūno lyrinį „aš“, apmąstantį savo žemiškojo gyvenimo, mirties prasmę, lydi praradimo, netekties šešėlis. Apie praradimą, netektį rašė ir kiti žemininkai, tačiau Nykai – Niliūnui labiausiai rūpėjo filosofinis praradimo aspektas, jo vaidmuo žmogaus egzistencijoje.

Praradimo, netekimo konstatavimu prasideda eilėraštis „Berlyno improvizacijos V“:

Bet ir tada, kuomet užges maža spingsulė ir aš klajosiu
Išvaduotam iš mirties pasauly, kur manyje išlikusių daiktų
sunki materija nebeslegia,
Bus skausmo, kurs sudegina jaunystę, kurs gimsta iš negalutinio
pasitenkinimo ir sunkaus daiktų nesugražinamumo...

(Nyka-Niliūnas, 121)

Šiame eilėraštyje ypač ryškus Nykos-Niliūno poezijai taip būdingas filosofinis praradimo aspektas. Eilėraščio subjektas žino, kad tada, kai ateis mirtis, „apims nenugalimas noras grįžt į neišbrendamą lietingą vakarą“. Čia galima išvelgti Nykos-Niliūno, kaip ir visų žemininkų, poezijai artimą romantinę vienišo, išdidaus, kenčiančio žmogaus laikyseną, romantinį ilgesį, nepakankamumą, reikalaujantį realizuoti save „kitame, kuris yra tolimas ir kaip toks nepasiekiamas“ (Mickūnas, 228). Mirtis subjektui nėra visko pabaiga, bet amžinybė prilygsta kalėjimui. Noras sugrįžti, susitikti su artimaisiais neįmanomas, nes „Kinų siena stovi tarp manęs ir dunksančios/ už formų ir garsų sistemų realybės...“. Eilėraščio žmogus jaučia stiprią gimtosios žemės, namų trauką, siekia dialogo su jais, tačiau kas praėjo, nesugražinama. Tai supratęs lyrinis subjektas atramos ieško santykyje su Dievu:

Todėl silpnybės valandą šaukiu aš: Viešpatie, gesink miražą

Tavo amžinybės ir palik man prieblandą gimtosios gatvės...

(Nyka-Niliūnas, 122)

Čia nesimezga verbalinis dialogas, tačiau lyrinis „aš“ tiki Dievą ir jaučia jo didybę. Lyrinis subjektas „nemaištauja prieš Dievą ir nekaltina Jo už žmogiškosios būties nepakankamumą ir tragizmą. Greičiau atvirksčiai – jis tiki tos vargingosios būties prasmingumu ir kovoja už teisę gyventi joje“ (Kaupas, Dainos po Orfėjaus medžiu, 161). Eilėraščio kalbantysis išgyvena pasaulį savyje ir saugo šį išgyvenimą kaip brangią paslaptį, kurios negali atskleisti net Dievui. Ta paslaptis – nesutramdomas savarankiškumas, noras pačiam viską pažinti, surasti atsakymus į esminius klausimus. Lyg atsiprašydamas jis sako Dievui:

Aš negaliu net Tau išduoti savo pralaimėjimų vienatvės...

(Nyka-Niliūnas, 122)

Tai nėra Dievo nepripažinimas, greičiau aiškesnis beribės Jo esaties suvokimas. Aptardamas Augustino idėjas John Durham Peters teigia, kad bežodis bendravimas yra žmogaus siekimas transcenduoti – „susijungti su kitų sąmone“ (Peters, 92). „Dievas, Augustino teigimu, siekia susitikti su žmonių auditorija tête-à-tête, surengdamas jai savotišką pilvakalbystės spektaklį...“ (Peters, 91). Nykos-Niliūno lyrinis subjektas tiki susijungimo su *Kito* sąmone galimybe. Jis kreipiasi į Dievą:

Ir kai atversi mūsų egzistencijos narvus ir eiti liepsi

Į Tavo Nebūtį ar Būtį be savęs gyventi amžinai,

Virš mūsų kūnų išsiplėš galingos maišto liepsnos,-

Ir horizonte pasirodys nešantys gyvenimą į nebūtį laivai.

(Nyka-Niliūnas, 122)

Žodžiai „...eiti liepsi...“ tarsi patvirtina dialogo vyksmo galimybę. Dievas atsakys, kalbės, kreipsis. Dievas „liepia“, bet žmogus „išsiplėš“ iš jam įsakomo likimo. Dievybė negali būti iki galo pažinta žemėje. Priimti galutinai suformuluotą tiesą lyriniam subjektui atrodo pavojingas žingsnis, nes nuvertinama kova ir atimama atsakomybė ieškoti pačiam. Subjektas bijo paskęsti amžinybės šviesoje, todėl jo sieloje kyla „maišto liepsnos“. Tai maištingos dvasios žmogus, kuriame pinasi prometėjiškasis ir krikščioniškasis pradai. Jis nepaneigia Dievo, nes ryšys su Juo subjektui tarsi būdas „sugrįžti į sielos tėvynę“ (Peters, 59). Dievo kalbėjimas apima visa, kas yra žmoguje, jo viduje. Anot Tomo Kačerausko, dialogas su Dievu „suponuoja egzistencinės visumos sankūrybą, kurios metu mes kuriame Dievą, o Dievas kuria mus“ (Kačerauskas, Dievo įvardijimas kūrybos fenomenologijoje).

„A. Nyka-Niliūnas skelbia žemiškosios būties metafizinę vertę ir jos prasmingumą, nes, poeto nuomone, žmogaus kova už transcendentinę tiesą yra svarbiausias jo uždavinys. Taigi šio poeto kelionė į tiesą yra „kova už kiekvieno žmogaus nepakartojamą individualybę, už kiekvieno

pasaulio savitumą, už pilnutinį išsiskleidimą čia, „žemėje“ (Širvytė – Saladžiuvienė, 30). Poetas siekia įprasminti savąjį pasaulį, išgelbėti jį ir save nuo išnykimo.

Kova už metafizinį žmogaus individualumą aiškiai išsakyta „Septintojoje elegijoje“. Čia, anot Juliaus Kaupo, autorius sprendžia individualios laisvės ir jos santykio su metafizine tiesa problemą. „Mes esame tartum herojiški kovotojai apkasuose, ginantys savo individualybę. Poeto žmogus gina paskyrą postą lyg ištikimas sargybinis. [...] Jis nesiryžta atsigerti paguodos, nors ji atplauktų ir iš antgamtinių šaltinių. Iš čia ir paaiškėja savotiškas poeto santykis su Dievu“(Kaupas, Dainos po Orėjaus medžiu, 160).

„Septintojoje elegijoje“ lyrinis subjektas vaizduotėje grįžta į gimtinės miesto gatves. Klajojant tamsiomis gatvėmis jį aplanko vaikystės prisiminimai, kurie susipina su tikrovės elementais ir mistiška aliuzija į mirusiųjų karalystę. Eilėraščio žmogus sutinka sau artimos sielos „žmogų – gamtovaizdį“:

Už jo sėdėjo nepažįstamas žmogus; jo žvilgsnis
Man priminė gamtovaizdžio fragmentą
Su ežeru, bažnytkaimiu ir kapinių tvora.

(Nyka-Niliūnas, 156)

Pirmoji dialogo užuomazga – žvilgsnis. Tai lyg susidūrimas su pačiu savimi. Stalas, už kurio sėdi žmogus, primena Paskutinę vakarienę („laužiau gyvą duoną“). „Žmogus – gamtovaizdis, žmogus – vanduo ir purvas“ aprauda savo nelaimingą gyvenimą, „palaidotus namus“. Jo skunde „piktas Angelas“ paėmęs už rankos išsiveda motiną. Eilėraščio žmogus guodžia „žmogų – gamtovaizdį“. Tarp lyrinio subjekto ir jo antrininko mezgasi verbalinis dialogas:

Aš jo paklausiau: kas gi žmogų išvaduos?

.....

[...] Bet Jis atsakė: -

Jeigu silpnybės valandoj Jis, paprastas kaip duona, vėl ateitų
Ir ant išvargusios galvos uždėtų spindulingą ranką,
Argi nebūtų išdavystė gerti Jo paguodą?
Argi nebūtų per pigu už amžinybę atiduoti
Sumindžiotą ant kelio kurmį
Ir veidrodyje likusius auksinio ažuolo lapus?

(Nyka-Niliūnas, 158)

Žmogus gamtovaizdis tampa „pokalbio tarpininku, kurio tapatybėje kryžiuojasi (ne)susitikimą dramatinuojantis namų ir gamtos pasaulis.[...] Tarpininko figūra yra tarsi atrastas,

įvykęs susitikimas: jo dėka įmanoma būti kartu su daiktais ir praeitimi amžinai mirštančio, tačiau kartu su daiktais augustiniškoje atmintyje ir prisikeliančio Dievo akivaizdoje“ (Jakaitė, 173).

Subjekto išdidumas ir individualizmas sumišę su kraštutine meile žemei. Net jei Kristus ir ateitų, kaip atletas su švyturiu, jis nori likti vienas „mirt ir prisikelt tik sau“. Taika ir išsipildymas nepriimtini, jei tuo prarandama žemė. Jo Prisikėlimo regėjimas yra žemiškas. Žmogus jaučia, kad Dievas ir žmogus yra visiškai priešingi. Objektivi tiesa žmogui neprieinama – „Dievo saugoma“.

Trečioje „Septintosios elegijos“ dalyje stebimas gimimas, tačiau vietoj naujagimio lopšy „ironiškai šypsojosi vaškinė mumija“. Vadinasi, „nei gimimo, nei prisikėlimo nebėra“. Tada išgirstame Kristaus balsą. Mezgasi dialogas tarp Dievo ir lyrinio subjekto antrininko:

Ir Kristus tarė: – Nejau tu jų nebepažįsti?

(Nyka-Niliūnas, 161)

Tas, kuriam Kristus kalba, neatsako, bet ryšį, esantį tarp jų, pajaučiame, ypač ryškus jis tampa, kai atsiranda kūniškasis santykis:

Ištaręs šiuos žodžius, Jis paėmė už rankos mano palydovą

Ir greit išnyko gatvių tamsoje.

(Nyka-Niliūnas, 161)

Nepaisant išdidaus maištingumo, kuris šiame eilėraštyje toks ryškus, savojo kelio ir savojo pasaulio teigimo „būtų neįmanoma įsivaizduoti Nyką-Niliūną, žygiuojantį po kokios ideologijos ar primityvios „tiesos“ vėliava. Savo kivrė jis jaučiasi žygiuojąs šalia Kristaus“ (Blekaitis, 36).

Eilėraštis „Emmaus keleiviai“ parašytas remiantis Evangelijos pagal Luką pasakojimu apie du keleivius, iš Jeruzalės traukiančius į Emausą. Čia „atsiskleidžia Kristaus prisikėlimo tiesa ir kaip atpažįstamas transcendentinis Lėmėjas“ (Nastopka, 171). Nykos-Niliūno eilėraštį, kaip ir Evangelijos pasakojimą, sudaro kelionės ir valgymo epizodai. Kalbantysis šiuose tekstuose tiesiogiai nepasirodo, ir mes jį „matome“ tik per jam savą, jo vaizduotę struktūruojančią erdvę. Tokią kalbančiojo poziciją galime sieti su Heideggerio hermeneutikoje pateikiama „susvetimėjusio ir neautentiško žmogaus samprata: *Aš esu Kitas*“, kuri skatina pažinti tą *Kitą* savyje (Jurgutienė, 84). Subjektas siekia suvokti, pažinti savo būtį, bet tam reikia peršokti esinį, kurios dalimi yra ir stebimos šeimos kasdienė štai-būtis, ir orientotis į transcendenciją. Kalbantysis girdi dainą, mato valstiečio šeimą – lieka prisirišęs prie daiktiškai orientuotos žiūros. Tarp subjekto ir Dievo ryšys nesimezga, dialogiškame santykiyje su Dievu yra stebėtojas, kurį „Emmaus keleiviuose“ reprezentuoja valstiečio šeima. Būtent stebėtojo figūra suteikia galimybę už diskursyvių teksto konfigūracijų atpažinti Evangelijos pasakojimą. Stebėtojas jaučia poreikį atsiverti, vis labiau priartėja ir pagaliau atpažįsta Dievą. „Transcendentinis Lėmėjas

priklauso kolektyviniam atlikėjui keleiviams; iš kitų jis išskiriamas prie vakarienės stalo ir pagaliau atpažįstamas paskutinėje strofoje“ (Nastopka, 171). Šypsodamasis Dievas skleidė nežemišką šviesą, kuri stebingai Jį valstiečio šeimai suteikė palaimos ir ramybės pojūtį. Taip buvo atpažintas transcendentinis Lėmėjas. Jis kreipėsi („...Jis šypsosi“), o valstiečio šeima į tą kreipinį, ženklą atsakė („Žiūrėjo Jam į veidą“) ir tapo dialogo dalyve. Tokį Dievo ir žmonių santykį Levinas vadina diakonija. Kalbėdamas apie diakonišką santykį, ženklą filosofas traktuoja kaip pėdsaką. Levinas teigia, jog „santykis su Dievu – tai ne jo būties atskleidimas, bet buvimas jo paliktuose pėdsakuose[...] Toks buvimas, kuriame diakonija pirmesnė už bet kokį dialogą“(Keršytė, 81). „Emmaus keleivių“ subjektui atsiranda galimybė diakoniškame santykiyje pažinti save kaip *Kitą*.

Šiame eilėraštyje tarp Jo ir valstiečio šeimos mezgasi neverbalinis dialogas. Stebuklingas regėjimas susieja kaimiečius su dangaus karalyste. Antroje strofoje keleiviai nesuprato Jo šypsenos, Jo nepažino. Tik kaimiečio šeima, atpažinusi Lėmėją, sužino, „kas yra ramybė“. „Kalbantysis dalyvauja pašnekovo, kuriame atpažįstame transcendentinio pasaulio atstovą, būtyje. Du valgytojai, susieti bendro išgyvenimo, susilieja su universumu ir, šios būsenos apstulbinti, abu praranda amą. Jie tyli pritrūkę kalbos, nes to, ką patyrė, išreikšti žodžiais neįmanoma“ (Nastopka, 163).

Santykiyje su Dievu atsiskleidžia prometėjiška lyrinio subjekto prigimtis: tikėjimas, jog žmogus pats turi nuspręsti, kas jame viešpataus, ryžtas išsikovoti galimybę būti panašiam į Dievą, siekti dieviškumo vien savo jėgomis. Save ir Dievą eilėraščių subjektas suvokti bando maištaudamas, siekdamas dialogo ir kurdamas individualų santykį.

3. Dialogas su Dievybe ir transcendencija.

3.2. Realybės ir poetinės tikrovės santykis Henriko Nagio poezijos pokalbyje.

Vaikystės kaip prarasto rojus prisiminimas ir kova su tamsa Nagio poezijos subjekto sieloje gimdo liūdesį, neviltį. Lyrinis „aš“ jaučiasi vienišas, atstumtas net paties Dievo. Anot Loretos Mačianskaitės, „žmogus tiesiog jaučiasi išstumtas iš laivo, išstremtas iš Dievo Apvaizdos žemės, praradęs Malone, stebuklo galimybę, kontaktą su Dievu [...]“ (Mačianskaitė, 167). Skirtingai nei Nykos-Niliūno poezijos žmogus, jis nemaištauja prieš Dievą, bet, nors ir jaučiasi atstumtas, tiki Jį. Nagio poezijoje santykis su Dievu nėra toks stiprus ir intensyvus kaip Nykos-Niliūno. Per sąsają su Dievybe Nagio eilėraščių subjektas dažnai išgyvena susitikimą su mirtimi. Gyvenimas ir mirtis neperskiriami, visada šalia. Mirties vaizdinys Nagio poezijoje kuriamas biblinio ir teologinio kontekstų fone.

Eilėraštis „Karstai“ – tai lyrinio „aš“ grįžimas į seniai paliktus namus. Sugrįžimo džiaugsmo netemdo net mirtis, nes tai vienintelis kelias, vedantis namo. Subjektas pasiilgęs artimųjų, gimtosios žemės. Nors ir suteikęs savo išėjimu daug skausmo, jis žino esąs laukiamas ir bus priimtas:

Dar pasūpuosite, juostos lininės,
mylimos rankos, mane virš duobės -
grįžusį valkatą sūnų gimtinėn,
ir paguldysite amžiams ilsėt.

(Nagys, 72)

Čia galima išvelgti aliuziją į biblinį sūnus palaidūno sugrįžimą. Grįžęs namo, sūnus palaidūnas per mirtį suranda Dievą ir ramybę. Subjektas kreipiasi į karstus, tarsi į pačią mirtį:

Tylūs karstai, balto ažuolo lopšiai,
gera jumyse bus kartą užmigti [...]

(Nagys, 72)

Jis nebijo mirties, nes tai tarsi grįžimas į pradžią, į vaikystę, į lopšį, kur medžiai „lopšinę lyg pasaką“ oš. Vaikystė greta mirties – tarsi beribis nemirtingumo troškimas. Šiame eilėraštyje mezgasi neverbalinis dialogas tarp subjekto ir karstų, kurie priima jį į savo glėbį tarsi motina. Jutiminį dialogą čia galime išvelgti su juostomis, rankomis, žeme, kurios kalbantįjį sūpuos, apklos – lytėjimu išreikš meilę ir švelnumą sugrįžusiajam.

Skaudi gimtųjų namų netektis, ilgesys kankina eilėraščio „Mano žemės ruduo“ subjektą. Realybė slegia, ir ją įveikti gali tikrai poetinė tikrovė. Tamsa – nebūtis, praradimas – skatina

lyrinį „aš“ kovoti, ieškoti kelių, vedančių atgal į prarastąjį, o gal net ir nebuvusį rojų. Tačiau pilka kasdienybė neleidžia pakilti į metafizinį poezijos pasaulį. Prieštaravimą tarp realybės ir poetinės tikrovės lydi nevilties, tuštumos pojūtis. Tuomet subjektas šaukiasi Dievo, kuriame surastų atramą, paguodą ir nusiramimą:

O Dieve mano, Dieve – kaip dabar sunku tylėt!..

(Nagys, 49)

Eilėraščio žmogus tiki, kad Dievas jį girdi, supranta, todėl kreipiasi į Jį, atveria širdį. Galima teigti, kad dialogas tarp lyrinio subjekto ir Dievo užsimezga, nes Dievo atsakas – „apima visa, kas vyksta mumyse ir mus supančiame pasaulyje laiko ir istorinio vyksmo proceso tėkmėje“ (Stančienė, Žilionis).

Eilėraštyje „Sūnūs palaidūnai“, kaip ir „Karstuose“, galima rasti sąsajų su bibliiniu sūnaus palaidūno palyginimu. Lyrinis subjektas po ilgų klajonių grįžta namo lydintas tokių pat kaip jis pavargusių, visko svetimuose kraštuose netekusių likimo brolių. Gimtinės išsiilgę, jie laimingi, kad sugrįžo ir buvo priimti. Džiaugsmas toks didelis, kad suprasti jį gali tik Dievas, todėl Jam atskleidžia savo išgyvenimus:

[...] Viešpatie, kaip gera verkti debesų gimtųjų ašaras!

Kaip gera ant gimtinės grindinio miegoti?

(Nagys, 87)

Tarp subjekto ir Dievo mezgasi dialogas. Tačiau ši idilė tęsiasi neilgai: triukšmas, užgesusi šviesa, prostitutė gražina besidžiaugiančius į realybę. Sugrįžimas neįmanomas, nes praeitis prarasta. Realybė palaužia, atima paskutinę viltį, todėl belieka užmigti gimtose smiltyse ir niekad nepabusti, nes vizija, susidūrusi su realybe, sudužo. Pasirodo, tikrovė taip pat yra iliuzija, praradusi ne tik namų jaukumą, bet ir prasmę.

Visai Nagio kūrybai būdingi kontrastai. Ne išimtis ir eilėraštis „Sniegas“, kuriame greta juodas akmuo ir sidabrinis sniegas, svetimas ir savas kraštas, realybė ir metafizinė tikrovė. Čia ryškus konfliktas tarp ilgesingo žmogaus sapno ir nuviliančios materijos. Realybė savo tamsumu slegia, jaučiama negailestinga laiko tėkmė, kurioje subjektas girdi „žingsnius praeinančių žmonių“. Jis norėtų užmegzti ryšį su praeitimi, tačiau „puola sniegas“. Sniegas šiame eilėraštyje yra kliūtis, visa užklojanti ir naikinanti ryšio su metafizine tikrove galimybę. Neįmanoma susigrąžinti praeities, nors ir labai to trokštum:

Bet staiga ir vėl girdžiu žingsnius praeinančių –
vėl girdžiu, kaip nesibaigiantis lietus srovena. –
ir kai pramerkiu akis – vėl širdį mano
slegia juodas, svetimas akmuo – jaučiu.

(Nagys, 68)

Suvokimas, jog prarasto rojaus nesusigražinsi, vėl panardina subjektą į slegiančią tamsą, beviltišką ilgesį, srovenantį nesibaigiančiu lietumi. Jis nepajėgia gyventi šviesių sapnų karalijoje, nes tai mirties peizažas.

Eilėraštyje „Rudens diena“ lyrinis „aš“ regi šviesią vaikystės viziją. Iki sakralumo vaizdą pakylėja diena „kaip vaiko siela“, „topoliai lyg angelo sparnai“. Tamsius ir niūrius vaizdus, vyravusius Nagio poezijoje, pakeičia giedra, saulė, mėlyni svajonės spalvos irklai. Laimingas žemdirbys tarsi biblinis sėjėjas pilsto grūdus. Iš šios idilės į niūrią realybę lyrinį subjektą sugražina varpų skambesys:

Tolybėj tyso vieškelio išblyškę rankos.

Iš tvenkinio burnos, prikritusios žvaigždžių,

užtvinsta visą žemę balto garo bangos...

Per kryžiaus medį Dievo ašara nurieda pamažu.

(Nagys, 84)

Metafizinė tikrovė atsiveria kaip šviesi nebūtis. Išgyvendamas netekties skausmą subjektas patiria Dievo apsireiškimą. Sunkių metu Dievo apvaizda yra šalia, supranta ir užjaučia, kenčia kartu. Galima teigti, jog eilėraščio žmogus ir Dievas yra dialoginiuose santykiuose. Juos sieja bendras, kartu išgyvenamas netekties skausmas. Tokį santykį Buberis įvardina „tylinčiu budėjimu“ (Zabielaitė, 117).

4. Dialogas su savimi.

4.1. Savęs pažinimo galimybė Alfonso Nykos-Niliūno poezijos dialoge.

Nykos-Niliūno poezijoje jaučiamas intensyvus ieškojimas ir pažinimą formuojantis laipsniškas artėjimas prie tiesos. Į save grįžtantis lyrinis „aš“ yra vienišas, besikankinantis, kovojantis su pasauliu, laiku ir likimu. A. Nykos-Niliūno eilėraštis neretai išsako žmogaus susidūrimo su netektimi ar tuštuma paslaptį. Bandytas jį įminti pilnas neišsprendžiamų klausimų, rūščiai skausmingo tono.

„Praradimo simfonijose“ jaučiamas nuolatinis lyrinio subjekto dialogas su savim, skaudus aiškinimasis, stengimasis suprasti, ką reiškia tremtis, kas iš tikrųjų yra prarasta ir koks likimas laukia jo ir paliktų namų. Praradimas įgyja gilesnę prasmę. Tremtis prasideda jau vien tik norėjimu paklajoti po tėviškę, bet kartą iškėlęs koją pro duris, žmogus jau tampa svetimas savo gimtiesiems namams. Netekimo konstatavimu prasideda šio rinkinio eilėraštis „Miestas“:

Gyvenimas gudrus. Jis moka iš tavęs atimti
Tėvynę, motiną ir paslėptus giliai namus, -
Ir nebelineka vietos prieblandai vaikystės gimtai
Ir kur sugrįžusiam išsiraudoti sodų ūžimu.

(Nyka-Niliūnas, 94)

Lyrinis subjektas išgyvena netektį visko, kas taip artima ir brangu, ir apie tai kalbasi su savimi. Taip mezgasi vidinis dialogas. Namai apibūdinami kaip „paslėpti giliai“, vadinasi, jie tarsi paties lyrinio subjekto dalelė, saugoma ir branginama. Tai vieta, kur prabėgo vaikystė ir kur subjektas jautėsi saugus, rasdavo nusiramimą ir paguodą. Lyrinis „aš“ kreipiasi įvardžiu „tu“ – taip galėdamas į viską pažvelgti lyg iš šalies, objektyviai įvertinti netektį, apmąstyti likimą. Antroje strofoje dialogas tampa ryškesnis. „...Tebūna!“ – pozityviai prieštarauja savo antrininkui lyrinis subjektas. Jis pasirodo jau pirmuoju asmeniu: „...aš išeinu“. Čia lyrinis „aš“ lyginamas su Don Kichotu. Vadinasi, ne tik išgyveno namų praradimą, bet ir kovojo dėl jų, kaip Don Kichotas kovojo su malūnais. Tačiau, kaip ir Don Kichoto, subjekto kova beprasmė, ir jis „paniekintas, beginklis, sužeistas“ išeina. Išeina su šypsena. Gal praradimas ne toks jau beviltiškas? Eilėraščio subjektas tikina save, kad jam „vis tiek“, nes surado kitą motiną – saulę, kitus namus – dieną. „Tai ko man nedainuot...“ – kelia jis sau retorinį klausimą. Taip atrandama nauja poeto kompetencija; pralaimėjęs Don Kichotas virsta Orfėju, kuriančiu „antrąjį tikrovės ratą“, savas, nebe paveldėtas „pasakas“. Dėl šio autotematinio akcento eilėraštyje susiklosto tripakopė erdvės struktūra: tėvynės ir namų sfera atsiduria „giliai“ – tarsi požemyje ar subjekto pasąmonėje.

Nykos-Niliūno poetinio universumo kalba yra kuriama „aš“ projektuojant į kitą, kuris yra būtinas savęs pažinimui. „Aš“ – „tu“ trajektorija yra kaip egzistencijos sąlyga, todėl galime teigti, kad „aš“ ir „tu“ santykis yra ontologinis. Ontologinis santykis yra būtinas siekiant pažinti save:

Man miegančiam vienam kažkas suriko: – Kelkis! –
Ir aš radau vidudienį su vėju vaikštant po namus.
Dabar esu aš dar labiau išalkęs;
Laukai pavasariu jau dvelkia,
Bet tu nesikeli... Ir aš dainuot imu.

(Nyka-Niliūnas, 8)

Vidinis balsas šaukia, ragina keltis iš egzistencinės beprasmybės, kviečia ieškoti savo tapatybės. Suradęs kelią į save subjektas negali sustoti, nes yra „dar labiau išalkęs“, nori iki galo save pažinti ir suprasti, kad pajustų gyvenimo pilnatvę, suteiktų jam prasmę, kad galėtų „dainuoti“. Anot Onės Baliukonytės, čia galime išvelgti „užkoduotą viso gyvenimo užduotį, išreikštą dviem lygiavertėm sąvokom: KELTI(S) – DAINUOTI...“ (Baliukonytė, 135). Palikęs gimtuosius namus, lyrinis subjektas juos atranda savyje. Nutolimas nuo namų tampa grįžimu, išsilaisvinimu nuo mirties, gyvenimo įprasminimu („Ir aš dainuot imu“).

Kelionės į save motyvas tęsiasi „Vėjarodžio elegijoje“. Šiame eilėraštyje grįžimas į namus liūdnas, lydimas praeinamumo, netekties ženklų: „supuvę lubos“, „vėjarodis miega surūdijęs“, „yrančios grindys“... Nepaisydamas „nužudytų takų“ – laiko pastatyto barjero – subjektas grįžta tikėdamas, kad prisilietęs prie gimtosios žemės jis galės surasti kelią į vaikystę, į save. Ir nesvarbu, kad praeivis kalba „nepažįstamu balsu“, kad nuo paukščio kalbos „plyšta ausys“, ilgesys ir nerimas traukia subjektą atgal, į prarastus namus. Kodėl? Atsakymas vienas: „Aš čia gimiau“. Kasdienybė liūdna ir nuvilianti, bet tai – giminė. Jos negali atsisakyti nei išduoti, nes ji – vidujybėje, ji – „tavyje“. Išduoti ją reiškia išduoti save. Eilėraščio kalbantysis jaučiasi lyg Sodomijoje gimęs žmogus, „kaip paukštis, teismo valandą parlėkęs“ (eilėraštis „Sodoma“). Jis kreipiasi į tėviškę trokšdamas į jos „kūną sunktis kaip lietaus lašai“ – susiliesti, pajusti visa savo esybę. Tarp kalbančiojo ir tėviškės nėra ribos. Tarpkūniškas santykis motyvuoja jų vientisumo pojūtį. Neverbalinį dialogą, išreikštą kūniškojo sąlyčio troškimu („į tavo kūną sunktis“) ir mistine gimtųjų namų galia („asla išgydys nepalaimintas žaizdas“), keičia verbalinis:

[...] ir veidrodis nuo sienos,
Kartaus gimimo liudininkas, ims tada
Dainuoti apie deimanto akis ir plaukus
Ir vėl šypsotis: skausmo nė žymės!
O nepalaimintoji upė plauks kaip plaukus

Ir nukryžiuoti ažuolai šlamės.

(Nyka-Niliūnas, 169)

Daiktų reakcija, jų atsakas dar labiau pabrėžia kalbančiojo ir gimtinės artumą. Per gimtinės tapatybę atsiskleidžia kalbančiojo tapatybė.

4. Dialogas su savimi.

4.2. Vaikystės ir mirties akistata Henriko Nagio poezijos pokalbyje.

Jūratė Baranova Arūno Sverdiolo knygos „Būti ir klausti“ recenzijoje atkreipia dėmesį į autoriaus aptariamą hermeneutikos paradoksą: „sąmonės srautas, kuris, atrodytu, yra mums artimiausias, intymiausias dalykas – juk jame ar „per jį“ gyvename, – iš tikrųjų lieka nesuvokiamas mums patiems tol, kol atkreipiame į jį sąmonės žvilgsnį. Savižina yra vidinis dialogas, sielos pokalbis su savimi“ (Baranova). Heideggeriui, anot recenzijos autorės, rūpi ne sąmonė, o būtis.

Būties prasmės ieškojimas būdingas visai Nagio poezijai. Būties tragizmas, nepaguodžiama vienatvė žemėje – pagrindinis Nagio lyrikos motyvas. Labai svarbi vaikystės, kaip prarasto, o gal net nebuvusio, rojus ilgesio tema. Vaikystėje viskas paprasta ir tikra, ji prisimenama gyvai ir su meile. Dialogo su savimi perspektyvoje ypač svarbus autentiškumas, kai subjektas gyvenimą vertina savo paties išgyventais jausmais ir patirtimi. Ilgesys, egzilis, prarastieji namai jau pirmuosiuose Nagio poezijos rinkiniuose yra autentiškai išgyvenama realybė.

Eilėraštyje „Tėvų kiemas“ vaikystė iškyla subjekto vizijoje kaip „harmoninga, naikinančių galių nepažeista erdvė“ (Juknytė, 180). Subjektas regi save, mažą vaiką, savo basomis kojomis liečiantį gimtąją žemę. Tai poeto ir žemės vaiko susitikimas. Kas vyko vaikystėje, matoma vaiko akimis, bet vertinama suaugusio žmogaus patirtimi:

Kai mano basos kojos pirmąkart palietė žemę,
Ji buvo šilta ir drėgna, kaip motinos lūpos.
Toli, dangaus drumzlinam pakrašty, dar dudeno
griaustinio būgnai, ir vėjai kvepėjo lietum.
Mano pėdą kuteno apvalios žvyro kruopelės
ir plovė žalia ir rasota žolė... Platus
ir didžiulis atrodė man kiemas tėvų be galo.

(Nagys, 106)

Tolimos vaikystės prisiminimai šviesūs, džiugūs. Vaikas laisvas nuo bet kokių išipareigojimų, jo nedrasko vidiniai prieštaravimai. Stebuklingame vaikystės pasaulyje žaislai, nuostabi gamta, visada šalia mama. Nėra nei ilgesio, nei liūdesio, nei tamsos. Anot Kaupo, „skausmingo ilgesio čia nėra, nes visa yra išsipildę. Tuomi tad vaikystės pasaulis yra panašus į tą šniokščiančią jūrą, į kurią norėtų išplaukti mažo uosto švyturys“. (Kaupas, Jaunieji mūsų poetai)

Tik dabar, žvelgdamas iš laiko perspektyvos, eilėraščio subjektas gali suprasti, kokia nuostabi ir nerūpestinga praėjusi vaikystė, kokie tikri, nesumeluoti išgyvenimai. Tačiau visa tai jau buvo. Eilėraščio pabaigoje šis žodis pakartojamas du kartus norint pabrėžti, kad vaikystė jau praėjo. Sugražinti nieko negalima, viską apgaubia tamsa. „Šitą tamsą Nagys suvokia kaip „žmogaus baimę prieš jam nesuprantamą nykimą“ (Šilbajoris, Šviesos versmių beiškant, 307).

„Saulės laikrodis“ – tai atsisveikinimas su vaikyste. Lyrinis subjektas megdamas dialogą su savimi apmąsto ir įvertina, ką turėjo ir ko neteko, kas pasikeitė palikus vaikystės pasaulį:

Mano pilies langai į saulėlydžio dangų
žiūri pro tuščią, pašiurpusį rudenio mišką.
Mano pilies! O nepaliestos spindi jos durų rankenos -
mano rankom nepaliestas spindi jos veidas išblyškęs...

(Nagys, 113)

Apleista vaikystė tarsi negyva, joje viskas sutingę, o pats subjektas atsigręžęs į nebūtį, kur „niekados nakties nebebus [...] vasaros niekad nebus“. Viskas skendi prieblandoje, laikas sustojęs, nes „miręs saulės laikrodis miega ant smėlio“. Tai, kas buvo artima ir brangu, praranda savo vertę. Pasakydamas „sudiev“ subjektas nužudė savo vaikystę.

Eilėrašties „Vaikystė“ pradedamas ir baigiamas mirties, netekties motyvu. „Mirties dvelkimas „vaikiškuose“ eilėraščiuose išduoda suaugusio žmogaus susimąstymą, nes vaikas negali įsivaizduoti, kad jo gyvenimas pasibaigtų“ (Šilbajoris, Šviesos versmių beiškant, 314). Dialogas mezgasi tarp suaugusio subjekto ir subjekto vaiko. Suaugusiojo mintyse pasveriamos gyvenimo vertybės: vaikystė – viena svarbiausių, nes ji asmeniška, individuali:

Ak, bet užteks man ir jos. Ji brangesnė už saulę,
žvaigždynus, marias, nes ji mano. Tik mano.

(Nagys, 105)

Vaikystė ir mirtis – pradžia ir pabaiga – yra šalia. Lyrinis subjektas regi laidojamą savo vaikystę, kurią moterys veža mėlynos spalvos karste. Mėlyna spalva – svajonės, troškimų, ilgesio spalva – tarsi sujungia vaiko svajones ir suaugusiojo vaikystės ilgesį. Nors lyrinio „aš“ vaikystė „pageltusio veidrodžio šukė – liūdna ir mažytė“, tačiau jam brangi, kaip ir viskas, kas su ja susiję. Tarsi nuspėdamas ateitį („kai apkarsta man visas bekraštis pasaulis“), subjektas prašo savo praeities, savo vaikystės dienų jo neapleisti:

[...] jūs nepaliksit manęs, mano dienos gyventos, kaip aidas
dūžių širdies, kol ji plaks; nes be jos – kur jūs eisit,

našlaitės?

(Nagys, 105)

Palikta vaikystė – kaip našlaitė, kurią gali sutrypti sunaikinti. Dabar jos nėra – „visa apkrito lapais ir paukščių šešėliais“. Mirtis ateina nejučiom, kaip ruduo. Vaikystė praėjo ir sugrįžti į ją kelio nėra – ji palaidota.

Praeitis, vaikystė Nagio poezijoje – ideali erdvė, kurioje žmogus patiria gyvenimo pilnatvę. Viskas, kas susiję su praeitimi, – stiprybės šaltinis, atrama, išsigelbėjimas nuo nevilties, apėmusios neautentiškame susvetimėjusiame pasaulyje. Kalbėdamasis su savimi, Nagio poezijos subjektas žvelgia į praeitį ir vaikystę ir suaugusio žmogaus žvilgsniu įvertina tai, kas buvo brangu, bet jau prarasta amžiams.

5. Dialogas su žeme ir gamtos pasauliu.

5.1. Sugrįžimo į save galimybė Alfonso-Nykos Niliūno poezijos dialoge.

Poetų žemininkų kūrybą vienija prarastosios žemės tematika. Bradūno poezijoje žemė yra motina, maitintoja, pažymėta sakraline atmosfera, jungianti namų ir išorinį gamtos pasaulį. Šio poeto žemdirbių santykis su žeme šiltas, intymus, abipusis. Bradūno žemdirbiams visas pasaulis – gimtųjų namų žemė. Nagys „nėra tikrai bradūniškas žemės „kunigas“, bet greičiau ieškotojas to, kas gilioj vaikystėj, žiedų ir bičių dūzgiančiam pasauly, buvo tarp pasakų *tikra*“ (Šilbajoris, Žemininkų – lankininkų karta, 336). Kaip teigia „Žemės“ almanacho filosofinio įvado autorius Girnius, Nykai-Niliūnui žemė – „laikinė tikrovė, kurion esame nusviesti ir neatplėšiamai prirakinti“. Poetas myli žemę, bet ta meilė skaudi, „nes tai, ką galime žemėje realizuoti, tėra blankus šešėlis tų pasaulių, kuriuos mes regime savo širdyje“ (Girnius, 47). Tie pasauliai ne šioje žemėje, ne tikrovėje, o pačiame žmoguje. Meilės žemei tema bei gamtos vaizdų gausa driekiasi per visą poeto kūrybą.

Anot Giedrės Šmitienės, „A. Nykos-Niliūno poezijoje išskirtume du erdvės kartojimosi būdus: prigimtinė erdvė kartojasi kaip *natūrali apsuptis* ir kaip *juslinio suvokimo matrica*.“ Nykos-Niliūno lyrinis subjektas trokšta išeiti iš uždaros gimtosios erdvės, kad galėtų pažinti pasaulį, gamtą, nuo vaikystės tapusią jo dvasios dalimi. Poema „Pavasario simfonija“ – tai lyg gamtos šauksmas, kvietimas, gimęs iš negrįžtamai praėjusios vaikystės pavasario ilgesio. Noras sugrįžti į gamtos pasaulį, susilieti su juo ir taip atrasti save skatina eiti ten, kur „drungno vėjo sukrėsti laukai pradėdavo virpėti“, kur pavasaris basa pėda paliečia žemę, kur „žemė krūptelėdavo“ jo paliesta (Nyka-Niliūnas, 77). Lyrinio subjekto ryšys su gamta ir žeme toks stiprus, jog jis jaučia ir girdi kiekvieną medžio virptelėjimą, vėjo gūšį, girios ošimą. Pradžioje subjektas atidžiai, bet iš tolo stebėjęs ir tik jutimo galia buvęs kartu vėliau jau kartu su vėju, tarsi su geru draugu, šaukia: „Euhoe!“. Antroje „Pavasario simfonijų“ dalyje lyrinio „aš“ ir žemės ryšys dar stipresnis. Jis jaučia, „kaip juodas žemės kraujas tvinkčiodamas kaista“ ir išgyvena dar didesnį ilgesį ir nerimą. Galbūt tai nerimas dėl sesers, kuri, kaip ir jis, trokšta pažinti paslaptinę pasaulį ir leidžiasi vėjų apsvaiginama. Tarp sesers ir vėjo mezgasi dialogas: vėjai kalbina („švilpauja“), o ji lyg atsiliėpdama, trokšdama artumo, pakludama jų šaukimui „klaidžioja, kaip mylimo netekusi Ofelija, po mišką“. Subjektas stebi ne tik neatsiejamą sesers ryšį su gamta, bet ir tėvą, kuris išgirdęs giedančią lakštingalą „sapnuoja, kad jaunystė grįžta“. Ilgesys kankinantis, o noras ištrūkti iš uždaro namų pasaulio be galo stiprus:

...upių laikrodį tiksėjimu kimiu

Užnuodijo mane ligi pačių gelmių,
Kai aš sėdėjau prisiglaudęs veidu
Prie lango, man norėjusio parodyti kažką;
Į sieną plakės skietmedžio sausa šaka
Ir rėkė volungė, į guobą nusileidus.

(Nyka-Niliūnas, 79)

Subjektas jaučia ir girdi jį šaukiantį gamtos pasaulį ir neatsispyręs magiškai traukai praveria „uždraustas namų duris“. Išėjusį jį džiaugsmingai pasitinka vėjas, kuris bėga kartu ir lyrinį „aš“ – „patempdamas už rūbų“. Stebime tarp gamtos ir subjekto vykstantį jutiminį santykį, pagrįstą abipusėmis juslėmis. Lytėjimas reiškia artumą, supratimą ir palaikymą. Liedamas į kraują nerimą vėjas vilioja į pasaulį. Gamta lyrinį „aš“ svaigina, pažinimas neleidžia nurimti, stumia tolyn. Kūniškąjį „aš“ traukia dvasinis „aš“, kurio šaukiantį balsą girdi žmogus:

Ir šaukė balsas, nesulaukdamas, kad atsilieptų,-
Toks tyras, toks švelnus ir jaunas.

(Nyka-Niliūnas, 80)

Tačiau dialogas neįvyksta. Subjektas supranta, kad grįžti į praeitį įmanoma tik vaizduotėje. Skausmo kankinamas jis spaudžia glėbyje purienas, tarsi tikėdamasis supratimo ir paguodos. Taip mezgasi kūniškas santykis. Drėgnos purienų galvutės ir subjekto ašaros sustiprina ryšį ir atsisveikinimo skausmą, nes „metas buvo grįžt“. Visą ieškojimų kelią lydi netektys, todėl „taip traukia virpančiu vandens lašu į žemę kristi“, kad būtų galima išsaugoti savo vertybes nuo išnykimo. Gamtos pasaulis išgyvena kartu, stengiasi sulaikyti, užmegzti dialogą:

Kaip gluosniai puolė einantį mane į naktį,
Kaip ažuolas, liepsnodamas žaliai, pradėjo degti
Ir kaip aš potvynio riksmė ėjau į paupį taku

(Nyka-Niliūnas, 81)

Eilėraščio žmogus išeina iš namų siekdamas pažinimo, tačiau pasaulis svetimas ir nekeliantis pasitikėjimo. Subjektas, nusivylęs ir vienišas, svetimas savo paties namuose, nes juos skiria neįveikiama laiko ir erdvės siena. Tai, kas buvo artima ir sava, dabar atrodo tarsi išgalvota pasaka, fantazija. Laikas žiaurus žmogui. Vienatvė, nuolatinė subjekto palydovė, neleidžia užmegzti su gamta glaudaus ryšio ir per jį eiti į save. Tai suprasdamas subjektas kreipiasi:

Kodėl aš su tavim, pavasario nuoboduly, juntū
kasdien tamsesnę ryšį ...

(Nyka-Niliūnas, 81)

Nepaisant visko, lyrinis „aš“ siekia dialogo, nes jaučia ištikimybę tam, kas be jo išnyktų, nustotų egzistuoti, todėl žino – „čia dar kartą grįšim“, nes kaimas, „pasmerktas sunykti, laukia

grįžtančio manęs“. Tai tarsi leviniškoji diakonija, atsakomybė už Kitą – „egzistencinis atsakymas į Kito asmens kreipinį, atsakymas į manosios *būties* užklausa: įprasminantis *buvimas-kitam*, nutildantis „bevardį ir beprasmią būties gaudesį“ (Zeliankinė).

Subjekto atsidavimas savo šaknims padeda išlaikyti natūralią priklausomybę gimtajai žemei:

Aš atsisėsiu su šunim prie drebančios ugnies,
Ir šaltas vėjas, beklajodamas po gyslas, vandens išplautas,
Giliai po žemėmis šauks mus.

(Nyka-Niliūnas, 82)

Šiuo atveju dialogas iškyla kaip geidžiamo susitikimo erdvė. Vėjas kalbins, šauks, megs dialogą, nes subjektas jo klausysis. „Daiktai – t. y. gamta – jaučia ir šaukia, žmogus jų skausmą skaito ir supranta. Žmogus [...] – protingoji gamtos vaizduotė. [...] Ir gamta, kuri jam šaukia, šaukia todėl, kad jis ją yra apleidęs, visų praradimų skausmu, kuris yra žmogaus sąmoningumo šaltinis“ (Kavolis, 245).

Dar stipriau praradimo ir vienatvės skausmas išgyvenamas eilėraštyje „Kuosos“. Subjektas jaučia artimą ryšį su kuosomis, kurios negali palikti gimtos šalies, nes išsiskyrimas pernelyg sunkus. Šis jausmas toks artimas ir suprantamas, jog subjektas kreipiasi į paukščius:

Bet jūs ne vienos! Ne vien jus šis skausmas ėda!

(Nyka-Niliūnas, 107)

Deja, subjektas lieka neišgirstas, dialogas nevyksta, nes kuosos skrenda „klegėdamos labai toli už metų“. Anot V. Skrupskelytės, išsiskyrus vidiniam ir išoriniam laikui, išsiskiria žmogaus ir gamtos planai: „viena būties forma, gamta, nebegali paremti kitos, žmogaus“ (Skrupskelytė, Alfonsas Nyka-Niliūnas, 2000, 56). Tuomet belieka atsisveikinti ir susitaikyti, jog tai, kas praėjo, nesugrįš. Pasiliks begalinis ilgesys ir nepakeliama vienatvė.

Gamta ir žmogus betarpiškai susiję, todėl ilgesį ir vienatvę gali jausti ne tik žmogus. Eilėraštyje „Išduotas medis“ subjektas kreipiasi į medį, šlamėdavusį jam „keistas melodijas“:

Tu man dainuodavai, kad jau pavasaris kaip žalias paukštis kyla
Ir renkas paupiuos būriai purienų geltonų.

(Nyka-Niliūnas, 183)

Šiame dialoge svarbiausias pirminis – išduoto medžio kreipimasis: šlamėjimas ir dainavimas. Medis lyg tėvas globojo, saugojo, augino eilėraščio žmogų. Tačiau šis apleido medį, paliko jį vieną, išdavė, bet apleido ne tik medį – jis paliktos gimtinės dalis. Išeidamas, nutraukdamas ryšius su namais jis išdavė ir save. Apleistas medis raudodamas priekaištuoja eilėraščio kalbančiajam. Subjektas supranta ir pripažįsta savo kalbę:

Aš išdaviau tave! Seniai turėjau grįžti!

Prie tavo kūno aš turėjau gyslom prisirišti
Ir iki galo taip kovot su mirtimi.

(Nyka-Niliūnas, 183)

Visame eilėraštyje tarp lyrinio subjekto ir medžio vyksta verbalinis dialogas. Medis ir subjektas supranta vienas kitą, nors kalba kiekvienas sava kalba – vienas žodžiais, kitas – šlamėjimu. Juos sieja begalinis artimumas, kuris pagimdo ištikimybę gimtajai žemei iki mirties.

Gamta gali būti susijusi ne tik su žmogumi, bet ir su dvasių pasauliu. Eilėraštyje „Iliūnei“ gamta – mirusios mergaitės bendrininkė ir užtarėja, trokštanti keršto:

Aš įtempiu ausis ir vėl klausausi išsigandęs,
Kaip alksniai žvilgančiais sidabro skydais,
Kažin ką švokšdami, upokšniu brenda
Ir tiesia į mane rankas, pagrobt norėdami
Ir keršyti, kad ji iš šių namų išklydo
(Jie saugojo vaikystėje kiekvieną josios pėdą).

(Nyka-Niliūnas, 62)

Anot Zeliankienės, „sokratiškasis dialogas“, kaip jį savo raštuose vaizduoja Platonas, jo pokalbio dalyviams tapdavo ne tik tam tikros idėjos, bet ir *asmeniniu išbandymu*, dramatišku gyvenimo įvykiu, kuris sukrėsdavo asmenybę, jos įprastą bei paviršutinišką požiūrį į gyvenimą“. (Zeliankienė) Gamtos pasaulis piktas ir grėsmingas, keliantis įtampą, baime. Tarsi šiurpūs vaiduokliai prie eilėraščio žmogaus artinasi alksniai. Tarp subjekto ir alksnių mezgasi dialogas, kurio priežastis – Iliūnė – mirusi mergaitė. Subjektas klausosi, o alksniai grasina jam dėl dingusiosios. Verbalinį dialogą papildė kūniškasis („tiesia į mane rankas“). Į alksnių ir subjekto dialogą įsiterpia laukai ir girios, kurie šaukia Iliūnę tarsi pradingusią subjekto vaikystę. Laukai ir girios stengiasi paguoti eilėraščio žmogų, kuriam mergaitė tokia brangi, kartu išgyvena Iliūnės netektį:

Ilgai dar jis ten blaškosi už vartų
Ir mūsų pasakiškos laimės dainą ūžia,
O aš, vaikystės knygą atsivertęs,
Klausau, kaip medis sunkiai verkia,
Mėgindamas sudėt žaislus sudužusius.

(Nyka-Niliūnas, 63)

Tarpusavio supratimas, kartu išgyvenamas netekties skausmas susieja subjektą ir gamtos pasaulį dialoginiais santykiais. Su mergaitės netektimi išnyksta vaikystės rojus, suvokiamas būties trapumas, ryškėja nykimo ir praradimo ženklai. Visos Nykos-Niliūno poezijos subjektui

būdingas ryšio su įsivaizduojama laimės šalimi – panašia į vaikystės pasaulį – ieškojimas. Toje šalyje visus sieja begalinis artumas, todėl išsiskyrimas toks skausmingas.

Išgyvendamas netektį ir praradimą lyrinis subjektas ieško paguodos „su vėjais susijungęs“ (Nyka-Niliūnas, 99), glaudžiasi prie žemės, kuri pajutusi jo prisilietimą tarsi motina kūdikį ramina: „Nieks tavęs man neatims“ (Nyka-Niliūnas, 99). Meile apgaubia ir kaštanai, kurie – „švelniai, kaip antrojoje simfonijoje Schumannas“ – priekaištuoja subjektui, kad jis taip ilgai negrižo. Tarp lyrinio „aš“ ir gamtos mezgasi kūniškas ir verbalinis dialogas, įprasminantis subjekto sugrįžimą. Sugrįžęs į gamtą eilėraščio žmogus sugrįžta į save. Ryšys su gamtos pasauliu ir žeme yra stiprus iki skausmo:

Dabar aš nieko nežinau, tik aštrų sąnarių skaudėjimą,
Kuris stipriai pririšo prie mįslingos žemės,
Maitinusios atėmusį man sielą nuovargį sava aistra.
Ant jos aš pastačiau namus, kad neklajočiau žemėje benamis;
Ir mano raumenis gaidintų rytmečiais, kaip moteris, aušra.

(Nyka-Niliūnas, 151)

Tik gamtoje subjektas randa supratimą, tik su gamtos pasauliu jis susijęs siela ir kūnu. Gamta ir žemė – visa ko pradžia ir pabaiga. Eilėraščio žmogus supranta:

kodėl ledu

/ prikaustytos prie žemės senos vyšnios kantriai tūno
Ir keliasi žolė nuo tako žemės sumintos,
Kodėl kiekvienas medis po daugybės vasarų ant žemės griūna
Ir miršta džiaugsmui jį išugdžiusios gamtos.

(Nyka-Niliūnas, 152)

Ryšys su gamta padeda subjektui suvokti esminius gyvenimo, būties ir nebūties klausimus. Gamta, kaip ir žmogus, gali išgyventi tik autentiškoje aplinkoje – „prikaustyta prie žemės“, iš kurios semiasi gyvybę. Jeigu ir miršta, tai tik tam, kad pasiektų amžinybę, grįžtų į pradžią. Jis supranta, kad ne tik gyvenimas žmogui duotas, jį visada lydi mirtis, su kuria reikia susitaikyti. Būtent dialogas, užsimezgęs su tėviškės gamta, padeda subjektui suvokti savo būties prasmę. Nykos-Niliūno poezijoje artumas žemei ir gamtai filosofiškai įprasminamas kaip jungtis su praeitimi ir amžinybe. Būties atsivėrimas įvyksta per intensyvų subjekto ir tėvynės, tėviškės, dialogą. „Pavasario vėjas ar kadaise prie namų šlamėjęs medis poetui yra tartum dvasinės būtybės. Tai yra visai nenuostabu, prisimenant, kad vėjas ir medis poetui nėra šalia jo esantys objektai, bet subjektyvi jo paties dvasios dalis, įaugusi į jį vaikystės išgyvenimų metu“ (Kaupas, Dainos po Orfėjaus medžiu, 162).

Ankstyvojoje Nykos-Niliūno kūryboje gamta ypač reikšminga. Ji personifikuota, gyvena kartu su žmogumi: jį guodžia, ramina, bara, myli ir laukia. Laukimas – kaip negalimo sakymo būseną – ypatingas dialogiško santykio etapas, viena iš siekiamo dialogo sąlygų.

5. Dialogas su žeme ir gamtos pasauliu.

5.2. Autentiškumo ilgesys Henriko Nagio poezijos pokalbiuose.

Ankstyvojoje Nagio poezijoje jaučiamas prarastos žemės ilgesys, bet kartu ir noras atitrūkti nuo žemės, nusigręžti nuo tikrovės. Praradęs tėviškę, poetas ją prisimena kaip prarastą rojų, svajonių šalį. Daug vietos savo poezijoje Nagys skiria gamtai – savo įkvėpimo šaltiniui. Ryšys su gamta ateina iš namų, o praradus namus jis nyksta. Anot Dalios Satkauskytės, gamtos pasaulis Nagio poezijoje kuriamas ne kaip lietuviškas peizažas, o kaip poetinis pasaulis, kuriame gamta tampa savarankišku veikėju. Gamtos vaizdais kalbama apie „žmogaus dalią žemėje – ilgesį, vienišumą, neviltį, mirties grėsmę“ (Satkauskytė, 41).

Eilėraštyje „Žemę praradęs žemdirbys“ gimtųjų namų, prarastos žemės ilgesys prasiveržia net pro kietą akmeninį grindinį. Subjektas girdi žemės, palaidotos po miesto mūrais, raudą, ir kreipiasi į ją:

O žeme, aš girdžiu, kaip tu verki po mano kojom –
tavo akis užklojo kietas grindinio akmuo,
tavo krūtinę slegia miestų milijonai,
ir žaizdos, prakirstos ligi širdies, tau kūną kloja,
ir tavo drumstas kraujas trykšta bokštuos purvinuos.

(Nagys, 32)

Žemės rauda – tai paties subjekto, pasiilgusio gimtųjų namų, rauda. Ji – krauju pasrūvusi kalbančiojo širdis, kenčianti svetimame, šaltame pasaulyje. Tarp subjekto ir žemės mezgasi verbalinis dialogas: subjektas kreipiasi į žemę, o ji, tarsi ieškodama paguodos, žinodama, kad bus suprasta, atsako savo rauda. Zabielaite, plėtodama Buberio mintį apie buvimą pasaulyje dialogo būdu, teigia, jog „būti-dialogą [...] reiškia būti šaukiamam ir atsakyti į kito šaukimą [...] norint atsakyti, visada pirmiausia reikia suprasti Kito *kreipimąsi-sakymą*“ (Zabielaite, 106). Subjektas supranta žemės skausmą, todėl jo „širdį akmenys labiau vis spaudžia“. Kai skausmas tampa nepakeliamas, ilgesys išsiveržia jau paties subjekto lūpomis:

O, taip norėtusi į lygumas plačias dar grįžti,
ir brist per žolę šlamančią, ir naktimis klausytis,
kaip skrenda vėjas, lenkdamas medžius...

(Nagys, 32)

Eilėraščio pabaigoje subjektas vėl kreipiasi į žemę dar aiškiau suvokęs, jog jų troškimai tie patys – grįžti į autentišką aplinką, ten, kur jų pradžia:

Norėčiau grįžti į tave ir tavo juodą veidą liesti,
o tu turėtum vilnyti javais prieš saulės šviesą
ir mūsų pilkas pirkeles nešioti amžinai.

(Nagys, 32)

Subjektas trokšta prisiliesti prie žemės ir taip atgimti naujam gyvenimui. Kaip ir žemė, auginanti javus – naują gyvybę. Svetima, šalta erdvė, kurioje tik geležis, akmuo ir kraujas priešinama sava, autentiškai, gyvai. Subjektas su patosu kalba apie žolę, vėją ir medžius, kurie tarsi bendrininkai, šnabždantys sava kalba, yra apgaubti dėmesiu ir meile. Tačiau laikas sunaikino žemės autentiškumą, palaidojo ją po šiuolaikinės civilizacijos paminklais. Suvokęs, jog grįžimas neįmanomas, subjektas pasijunta stovįs prieš nebūtį – „pirmųjų paukščių grįžtant jau nebegirdės“. Vis dėlto eilėraščio pabaigoje jaučiamas ryžtas kovoti už prasmingą savo būtį.

Eilėraštis „Valkata“ prasideda niūriu lietingos rudens dienos, slegiančios subjekto širdį, aprašymu. Subjektas klaidžioja beviltiškuose rudens lietuose ir ieško savo miesto su artimais žmonėmis. Tačiau „tik lapai skurdūs ir šalti“ krinta į akis. Svetimas lietus, svetimas miestas, kuriame svetimi šalti lapai tarsi nori uždengti subjektui akis ir sutrukdyti ieškoti. Eilėraščio žmogų apima neviltis, nes „verkia“ ne tik dangus, bet ir praeinanti mergaitė. Praeina „daug žmonių. Artinas naktis“, bet subjektas nesuranda nieko, kas būtų sava, artima:

Nesuradau tavęs. Užgesusiom akim ieškojau
didžiulėse stotyse skubančių žmonių veiduos
tokių akių liūdnu... ir rankų, kurios moja
kaip medžių šakos vėjuos ir žieduos – –

(Nagys, 70)

Mojančių medžio šakų, liūdnu akių vizija dar labiau sustiprina gimtinės ilgesį. Gamta, rudens lietus trukdo lyriniam „aš“ sugrįžti, trukdo užmegzti siekiamą dialogą su gimtine. Neturėdamas kur eiti ir kur pasislėpti nuo rudens darganos, subjektas bastosi kaip benamis valkata. Jis tarsi siena atitvertas nuo savo siekiamybės: mato gimtajį miestą tarsi per miglą apsiblaususiose „girto draugo akyse“, per tamsų ir šaltą lietų, plaunantį veidą. Subjektą ir namus skiria neįveikiama laiko ir erdvės riba. Praeitis tolima ir nepasiekiamo, nes tai, kas praėjo, nebegrįžta. Dialogas su gimtine siekiamas, bet neįmanomas. Vis dėlto šiame eilėraštyje vyksta rudens (lapų, lietaus) ir subjekto dialogas – skausmingas, net priverstinis. Piktas ir šaltas rudens lietus, sudarydamas kliūtis, tarsi nori įrodyti lyriniam „aš“, kad kelio atgal nėra. Dialogas, inicijuojamas rudens lietaus, nelieka be atsako. Lyrinis subjektas, nors ir nenoromis, supranta rudens užuomina

Tai rudenio beviltiškai nuobodūs lietūs
man baigia širdį pilką užgesint.

(Nagys, 70)

Jau ir taip ilgesio iškankintą lyrinio subjekto sielą šalti rudens lietūs visai prislegia. Jis supranta, jog „artinas naktis“ – tamsa, tuštuma, mirtis. Remiantis Buberio atsivėrimo kitam idėja, galima teigti, jog čia: „veikiantysis stengiasi kito sieloje atrasti ir išplėtoti tuos joje esančius dalykus, kuriuos pats savyje laiko teisingais; kadangi tie dalykai yra teisingi, tai jie turi atrasti vietą ir kito pasaulyje, nes yra viena iš galimybių keisti atsivėrimo akte kitą jį sutinkant [...]“ (Stančienė, Žilionis) Ruduo yra „veikiantysis“, nes jo iniciatyva mezgamas dialogas. Jis stengiasi paveikti subjektą, galima sakyti – įtikinti, kad „praeitis įgauna amžinybės pavidalą, kaip laiko nesugrąžinamumo kategoriją“ (Stančienė, Žilionis).

Nagio poezijos subjekto meilė žemei yra tokia didelė, kad jis nepaisydamas jokių kliūčių, išskylančių dėl laiko ir erdvės dinamikos įmanomo ir neįmanomo dialogo situacijoje, nuolat grįžta atgal. Dialogas su žeme poezijos subjektui gali būti ir siekiamybė, ir realybė, egzistuojanti poeto sukurtoje vidinėje tikrovėje.

Eilėraščio „Ūkininko mirtis“ subjektas pradžioje tarsi iš šalies stebi, kaip ūkininkas po mirties praveria namų duris. Begalinės meilės ir ilgesio apimtas jis žvilgsniu palytėjo beržus, rankomis „glostė tvenkinį smaluotą luotą“, „šaltą plūgo geležį“. Gimtosios žemės, namų artumas paveikia lyrinį subjektą ir jis jau ne stebėtojas, bet ūkininkas, iš transcendentinės tikrovės stebintis naujam gyvenimui pabudusią gamtą. Subjektas visa savo esybe jaučia tėviškės gamtą:

Į mano kūną sunksis kvepiantys medum
lietaus lašai. Ir drieksis žolės susipynę –
mano žali plaukai – upelio skambančiu dugnu...

(Nagys, 99)

Pati gamta, tarsi nenorėdama išsiskirti, ieško ryšio su eilėraščio žmogumi trokšdama susiliesti, tapti viena nedaloma visuma. Kūniškumas perteikiamas kvapu ir lytėjimu – tai intensyvaus santykio ženklai, dialogiškas skverbimasis į kitą, tarsi trečias pavidalas iš dviejų susijungimo ar romantinio susiliejiimo į vieną visumą situacijoje. Subjektas, vėl tapęs stebėtoju, supranta, jog žemiškoje tikrovėje, kuriai jis jau nepriklauso, šis ryšys neįmanomas ir tas suvokimas ypač skaudus. Žemiškoji tikrovė tarsi nustoja prasmės, nes buvimas kartu įmanomas tik anapus. Atsakydamas į gamtos šauksmą, subjektas sukniumba ant žemės ir kraujo ryšiu susijungia su ja:

[...] Pro karštas lūpas išsipylęs
sunkus jo kraujas sunkiasi į žemės gyslas...

(Nagys, 99)

Kad galėtų užmegzti ryšį su gamta ir gimtąja žeme, subjektas turi pereiti į kitą, pirmą pradžią būti. Anot Zabielaite, tam, kad „įeitume į *Tu*-pasaulį“, turime „atsisakyti mums įprasto buvimo pasaulyje būdo ir pradėti būti kitu būdu, pirmą pradžiu žmogaus esmei: ne karaliauti, o savuoju mąstymu ir buvimu tarnauti *Kitam*, kuris nuolatos mane šaukia“ (Zabielaite, 114). Atsidavimas ir tarnavimas, arba diakonija, – svarbiausios sąlygos dialogui megztis, esmingam buvimui kartu.

Betarpinis subjekto ir gimtosios žemės ryšys atskleidžiamas eilėraštyje „Tėvų kiemas“. Žemė čia tarsi šventovė, į kurią įžengti drįstama tik basomis kojomis. Anot Skrupskelytės, „tėviškę praradęs poetas ją sutapatina su išsvajota rojaus šalimi ir savo kūrybinį polėkį siekia atremti į gimtą žemę, kuri [...] egzistuoja tik jo paties mintyse“ (Skrupskelytė, Egzodo poezijos šuoliai, 352). Ji tokia brangi kaip motinos lūpos, kurių švelnumą atėję į šį pasaulį pajaučiame pirmiausia. Rasota žolė, plaunanti subjekto kojas, primena Evangelijoje pagal Joną aprašytą Jėzaus kojų plovimą savo mokiniams, kuris reiškia pagarbą, nuolankumą ir meilę. Tokiu būdu gamta išreiškia savo norą būti santykiuose, tarnauti subjektui. Keršytė, aptardama Levinas dialogą, teigia, jog „susitikti kitą kaip absoliučią kitybę ir išorybę reiškia ištarti „aš jūsų paslaugoms“, „esu jūsų nuolankus tarnas“ (Keršytė, 72). Toks diakoniškas dialogas mezgasi tarp subjekto ir gamtos. Tėviškės kiemas sujungęs fantaziją ir tikrovę, suartinęs dangų ir žemę („dangus su saule ant žvilgančio žvyro“) įgauna sakralumo – tampa išsvajota rojaus šalimi. Į šią šalį prisiminimuose sugrįžta eilėraščio žmogus, kad nors transcendentinėje erdvėje pajustų gimtosios žemės trauką, galėtų susiliesti su tėviškės gamta. Tokį santykį galima būtų įvardinti ir kaip romantiškus susiliejimą, tapatybių ištirpimą. Romantinis yra ir praeities bei vaikystės sakralizavimas, nors turintis ir moderniosios dramatiško žmogaus savimonės.

Eilėraščio „Vasaros diena“ subjektas tarsi iš niūrios realybės balandžių sparnų švilpimo pabudintas atsiduria saulės potvynio užlietame vaikystės pasaulyje – gimtųjų namų erdvėje. Jo ausis pasiekia vaikystėje girdėti garsai:

Vienodai dūzgia senelės ratelis šviesiam kambary,
ir dūzgia nematomi bičių spiečiai kaimyno
žydinčioj liepoj. [...]

(Nagys, 108)

Norėdamas pajusti betarpinį ryšį su gimtąja žeme lyrinis „aš“ basomis kojomis išbėga į sodą, atvėrusį jam savo kvepiantį glėbį. Iš uždaros namų erdvės subjektas išbėga į atvirą gamtos pasaulį. Čia vaiko ir suaugusiojo pasaulis persipina: į džiaugsmingą vaikišką pasaulį įsiveržia suaugusiojo išgyvenimai. Subjektas parpuola į žolę ir tik tada pajaučia nusiramimą – „iš lėto plaka mano širdis“. Pamažu vizija nyksta. Galandamų žirklių ir peilių garsai primena realybę, pažymėtą liūdesio, netekties ženklais, kur džiaugsminga vaikystės vizija „į užmigusius [...]

delnus lašas po lašo laša“. Subjekto sąmonėje gimęs vaizdas sukuria sąlygas dialogui vykti. Lyrinis „aš“ siekia užmegzti ryšį su gimtinės žeme, jos gamta ir sulaukia atsako – mezgasi akustinis ir jutiminis dialogas. Subjektas jaučia švelnius kvapus, girdi gamtos pasaulio garsus, kuriais jį pasitinka tėviškės žemė.

Gamta Nagio poezijoje giliai suasmeninta, ji yra būdas parodyti žmogų, atskleisti jo vidinį pasaulį. Labai dažnai poetas vaizduoja upę. Anot Kaupo, „jis žino, kad gimė iš nieko, žino, kad eina į neišpėjamą ir nepermatomą tamsą [...]“ (Kaupas, Jaunieji mūsų poetai). Toks ėjimas į tamsą jaučiamas ir eilėraštyje „Upės“. Tai tarsi išėivio poeto kelias, išvedęs jį iš namų į svetimą pasaulį, į nežinią. Jau pirmomis eilėraščio eilutėmis subjektas kreipiasi į upes:

Lygumų upės! Spindinčios saulėj, plačios ir tingios,
srūvate jūs iš rytų horizonto bekraščių pelkynų,
per šimtamečius raistus, kur medžių kamienai galingi
šlamantį dangų supa virš jūsų. Ten jūsų gimtinė;

(Nagys, 138)

Upės teka iš ten, kur jų namai. Skaidrios ir tyros, jos kaip maži vaikai džiaugsmingai bėga tolyn, laiminamos malūnų. Upės, kaip ir žmonės, bėga tolyn daug ką palikdamos, užmiršdamos, prieš jas veriasi platūs toliai. Tačiau pamažu vanduo ima drumstis, tarsi neganda virš jų driekiasi dūmai, jas užlieja „purvino kraujo dėmės plačios ir tirštos“. Džiaugsmo teikia tik mažos vilnys, atplūstančios nuo skalbiančių moteriškių, – gimtųjų namų prisiminimai. Keliaujant vis tolyn, pamažu apima nerimas, nes aiškiai suvokiama, kad to, kas lemta, nepakeisi. Neišvengiamai artėja saulėlydis – tamsa, mirtis. Subjektas kreipiasi į upes kaip į patį save. Marija Stančienė ir Juozas Žilionis „Dialogo struktūros ir genezės refleksijoje“ aptaria Husserlio sąmonės intencionalumo teoriją, kuri teigia, jog „dialogo dalyvis ne tik kalba kitam, bet ir aktyviai atsigręžia į save, tačiau ne kaip atskiras *ego*, bet jau kaip *Kitas Aš*“ (Stančienė, Žilionis). Būtent į tokį kitą „aš“ „Upėse“ kreipiasi lyrinis subjektas, apmąstydamas savo gyvenimo kelią.

Išgyvendamas tėvynės ilgesį, prarastąjį rojų Nagys vaizduoja tokį, koks gimsta jo sąmonėje realių prisiminimų pagrindu. Anot Kaupo, „jis vaizduoja savo ilgesio šalį, kurioje niekas nepakitę: vieškeliai ten driekias pro gimtą kaimą, ir draugai šviesiaplaukiai beldžiasi į langą – tik jis neatveria jiems durų. Jis čia“ (Kaupas, Jaunieji mūsų poetai).

III. Išvados.

Dialogiškumas ankstyvojoje žemininkų kūryboje ypač svarbus ir aktualus. Atsidūrę svetimoje žemėje, patyrę benamio dalią, jausdami ilgesį ir ištikimybę gimtajam kraštui, poetai

žemininkai savo kūryboje siekė susikalbėjimo, supratimo, dialogo su prarastąja tėvyne, kad bent tokiu būdu galėtų į ją sugrįžti. Prisiminimais sugrįžęs į gimtinę žemininkų poezijos subjektas ieško, su kuo būtų galima pasikalbėti, bando suprasti save, savo egzistencijos žemėje prasmę. Taip mezgasi dialogas tarp namų ir esančiųjų pasaulyje. Mistinis ryšys su gimtaisiais namais, užsimezges dar vaikystėje, jaučiamas visą gyvenimą. Neretai su egzodo sąmone susijusios laiko ir erdvės ribos tampa kliūtimi dialogo vyksmui ar priešingai – intensyvesnio santykio ieškojimo prielaidomis.

Dialogiškumo problematika šiame magistro darbe nagrinėjama hermeneutinės ir fenomenologinės dialogo teorijos perspektyvoje. Žemininkų poezijoje filosofija ir literatūra artimai susijusios, todėl jų problematikai suprasti būtinas filosofinis kontekstas. Darbe daugiausia remiamasi graikiškąja ir žydiškąja Vakarų filosofijos dialoginėmis tradicijomis. Graikiškais, arba *sokratiškasis dialogas*, tai toks pokalbis, kai kartu su pašnekovu ieškoma tiesos. Čia vertinamas protas, kuris padeda susikalbėti ir įveikti pašnekovus skiriantį atstumą. Žydiškoje tradicijoje dialogas pirmiausia yra tarpasmeninis santykis. Svarbu ne kas pasakyta, o pats sakymas. Dievo ir žmogaus santykį Levinas vadina diakonija. Žemininkų poezijai būdingas ir graikiškasis, ir žydiškasis dialogas.

Žemininkai – skirtingos, savitos meninės individualybės, bet juos jungia prarastos gimtinės ir jos ilgesio tematika. Žemininkų kūrybos centre stovi žmogus, ieškantis savo tiesos ir savo gyvenimo prasmės. Kad įprasmintų savo gyvenimą žemėje, žmogus ieško ryšio su prarastais namais, siekia dialogo su prarastuoju pasauliu. Dialogiškumas Nykos-Niliūno ir Nagio poezijoje atsiskleidžia žmogaus santykiuose su namų ir daiktų pasauliu, su asmeniu, su Dievybe ir transcendencija, su savimi, su žeme ir gamtos pasauliu.

Tačiau ne tik žmogus, bet ir daiktai siekia dialogo. Žmogaus dėka jie gali būti prikelti naujai egzistencijai, įgyti nemirtingumą. Tai įmanoma tik užmezgus ryšį, susitikus – įvykus leviniškajam susitikimui „veidu į veidą“. Daiktai trokšta bendrauti: jie prašosi lyrinio „aš“ dėmesio, patys rodo iniciatyvą. Per glaudų ryšį su daiktais žmogus suranda save. Daiktai prabyla į žmogų sava, autentiška kalba, bet žmogus juos supranta. Dialoge su daiktais ypatingos svarbos Nykos-Niliūno ir Nagio poezijoje įgauna akių kontaktas. Santykį kuria ir kita kūno kalba. Ne tik daiktai, bet ir žemė, gamta šaukia žmogų.

Vieno ir kito autoriaus žmogus turi stiprią neįvykusio susitikimo patirtį, kuri ypač ryški santykio su namais ir žeme situacijose. Tačiau grįžimas į prarastąjį rojų žemininkų poezijoje įmanomas užmezgus dialogą su artimu žmogumi – motina, broliu, draugu etc. Kreipimasis į kitą – tai gręžimasis į save, „savos būties autoprojekcija į kitą“ (Keršytė, 69).

Poetinėse dialogiškumo situacijose tarp eilėraščio žmogaus ir kito mezgasi refleksinis ir kūniškas, verbalinis ir neverbalinis santykis. Kreipdamasis į kitą asmenį, nagrinėtos žemininkų

poezijos subjektas apmąsto sudėtingus žmogaus egzistencijos klausimus. Ypatinga prasminė linija žemininkų dialogiškumo problematikoje yra autentiškumas, daug dėmesio skiriama individo dvasiai. Bendraujančiųjų dvasinis ryšys ypač svarbus dialogui su asmeniu svarbus. Nykos-Niliūno poezijoje galima atpažinti ir egzistencinį buvimą dialogo būdu – tam tikrą patirties ir gyvensenos ypatybę. Būtent todėl čia toks reikšmingas santykio su savimi klausimas. Abu autoriai intensyviai plėtoja jutiminį dialogiškumo ryšį. Nagio lyrikoje atrodo ryškesnis vienas kito ieškojimas mintimis ir jausmais, ne tiek itin asmeniškai, kiek bendruomeniniai išgyvenimai. Nebūties bruožų Nagio poezijoje įgyja dialogiškai – dažnas kreipiamasis į mirusįjį – perteikiama žmonių ar daiktų mirtis. Mirtis tampa kliūtimi, neleidžiančia megztis dialogui. Svarbiausia priežastis, dėl kurios kreipiamasi į kitą asmenį, Nagio poezijoje, yra vienišumas ir noras jį įveikti. Nykos-Niliūno poezijoje nebūties momentas ypatingai stiprus. Kaip atsvara nebūčiai – gimimas, arba grįžimas į namus. Namų pasaulis apgaubtas šešėlių, prietemos. Tačiau tarp būties ir nebūties atsiveria jo grožis. Daiktai, žmonės, gamta – viskas, kas taip sava ir artima spinduliuoja vidinę šviesą. Namai yra ir prarastoji vertybė ir siekiamybė.

Nyka-Niliūnas yra filosofiškas poetas, giliai svarstantis metafizines problemas. Supratęs, jog į prarastą rojų negrįžtama, ir dėl to skausmingai išgyvenantis lyrinis subjektas atramos ieško santykiuose su Dievu. Nykos-Niliūno poezijos subjektas jaučia Dievo galybę, bet, būdamas maištingos dvasios, trokšta pats viską pažinti, jaučia Dievą savyje. Tarp Jo ir subjekto nesimezga verbalinis dialogas, bet eilėraščio žmogus tiki susijungimo su Kitu galimybe. Verbalinis ir kūniškas žmogaus dialogas su Dievu mezgasi tada, kai subjektas užima stebėtojo poziciją, į viską gali pažvelgti iš šalies, dialogiškai derina kelias perspektyvas. Tai nebūties, nesusikalbėjimo turintis santykis. Skirtingai nei maištaujantis Nykos-Niliūno lyrinis subjektas, Nagio poezijos žmogus jaučiasi Dievo atstumtas. Vis dėlto kartais įvykstantis susitikimas su Dievu yra transcendentinis santykis, kurio sklaida išryškėja ir per subjekto pokalbį su išėjusiaisiais, karstais ir kitais mirties ženklais. Dialogas su Dievu dažniausiai neverbalinis, bet suvokimas, jog Jis visada šalia, leidžia teigti Dievą ir eilėraščio žmogų esant dialoginiuose santykiuose.

Ankstyvojoje žemininkų poezijoje ypač svarbus ir dialogas su savimi. Šio santykio ir susitikimo situacijose išryškėja egzodo savimonė, savęs ir kito pažinimo problematika. Kalbėdamas su savimi, subjektas apmąsto savo ir prarastų namų likimą, išgyvena netektį, stengiasi suprasti, ką jam reiškia tremtis. Subjektas kreipiasi į save kaip į kitą – taip galėdamas aiškiau patirti ir įvertinti, ko neteko, pasverti gyvenimo vertybes. Dialogui su savimi svarbiausias autentiškas santykis, patirčių tikrumas.

Namų, gimtosios žemės praradimas – visos žemininkų kūrybos primatas. Su gamta ir žeme lyrinį subjektą sieja labai stiprus ryšys. Jis jaučia kiekvieną virptelėjimą ir į jį reaguoja.

Lyrinis „aš“ girdi jį šaukiantį, iš gimtųjų namų viliojantį gamtos pasaulio balsą. Jis užburia, apsvaigina, priglaudžia savo glėbyje ne tik subjektą, bet ir upes, kaimus, mirusios sesers dvasią. Tarp subjekto ir gamtos mezgasi jutiminis dialogas. Gamtos išviliotas, subjektas palieka namus, išeina į svetimą erdvę ir pasirenka tremtį. Išėjęs iš namų jis pasijunta vienišas. Tačiau jausdamas ištikimybę savo šaknims, subjektas siekia dialogo, ypatingu būdu formuoja geidžiamo susitikimo terpę. Gamta taip pat jaučia ilgesį ir vienatvę, liūdi, kad žmogus ją apleido. Tarpusavio supratimas, bendras netekties išgyvenimas leidžia teigti, jog eilėraščio žmogų ir gamtą sieja intersubjektyvūs ryšiai. Ryšys su gamta ir žeme padeda subjektui suvokti savo būties prasmę. Vieną ir kitą nagrinėjamą autorių vienija autentiškos aplinkos kaip dialogo terpės ilgėjimasis, nes tik joje galima išgyventi. Nagio poezijoje jaučiamas noras atitrūkti nuo tikrovės, o atitrūkus apima ilgesys, skatinantis ieškoti ryšio, užmegzti dialogą. Subjektas tiki, kad prisilietęs prie žemės, užmezgęs ryšį su ja, jis atgims naujam gyvenimui. Tačiau laiko ir erdvės riba neperžengiama, o dialogas – tik siekiamybė. Gamta taip pat siekia santykio – tarnauti žmogui esant savotiškoje diakonijoje. Tokį gamtos ir subjekto siekimą būti kartu galima įvardinti kaip romantinį susiliejimą, tapatybių ištirpimą. Nykos-Niliūno poezijos žmogui nebaisu prarasti nei gimtinės, nei žemės, nes savyje jis gali visa tai išsaugoti arba vėl susikurti. Savame pasaulyje vyrauja darna ir ramybė, artimi ir nuoširdūs santykiai su daiktais ir gamta.

Semantinis dialogiškumo laukas, kaip pagrindinė magistro darbo ašis, padeda atskleisti dviejų žemininkų poezijai būdingą kūrėjo ir kūrinio, poetinio pasaulio ir realybės santykį. Egzodo poetams tai būdas išreikšti savo pasaulėžiūrą, gyvenimo prasmės suvokimą, ilgesį, meilę ir ištikimybę savo tėvynei.

Žemininkų dialogiškumui nagrinėti gali būti pasirinkti ir kiti autoriai. Ypač svarbi pažinimo problematika, dažna kreipimosi situacija Mačernio poezijoje. Įvairūs dialogiškumo aspektai būdingi Kazio Bradūno kūrybai. Nyka-Niliūnas ir Nagys įdomūs tuo, kad jų poezijoje ryškūs atsinaujinimo, modernizavimo bruožai. Jie tampa visos žemininkų kūrybos metonimija.

IV. Santrauka

Pagrindiniai žodžiai: Alfonsas Nyka-Niliūnas, Henrikas Nagys, dialogiškumas, žemininkai.

Ne vienam lietuvių rašytojui teko patirti tremtinio arba emigranto dalią. Literatūra, sukurta svetur, dažnai pasižymi žemės traukos, benamiškumo ir kitomis ypatybėmis. Tai svarbu nagrinėjant magistro darbo temą – dialogiškumą žemininkų poezijoje. Žemininkai – ryškiausia išėivijos poetų grupė, pasivadynusi 1951 metais JAV pasirodžiusios antologijos „Žemė“ vardu. Šiai poetų kartai būdingos ryškios poezijos modernizavimo tendencijos. Žemininkus jungia dialogo su prarastuoju pasauliu ieškojimas. Savo poezijoje jie sprendžia egzistencines žmogaus gyvenimo problemas, turinčias filosofinių, gilių psichologinių, religinių ir kitų aspektų.

Šiuo magistro darbu siekiama parodyti, kad dialogiškumo problema žemininkų kūryboje yra svarbi ir aktuali. Remiantis dialogo teorija (M. Buberis, E. Levinas, A. Mickūnas etc.), dialogas suvokiamas kaip santykis su „kitu“, intersubjektyvumas, abipusiškumas, kreipinio ir atsakymo situacija, pokalbis ir kita problematika (prisilietimas, žvilgsnis, pojūtis). Tyrinėjimo tikslas – remiantis fenomenologijos ir hermeneutikos metodologija, atskleisti skirtingus dialogiškumo santykius ankstyvojoje H. Nagio ir A. Nykos-Niliūno poezijoje. Šio darbo objektas – ankstyvoji šių žemininkų poezija. Būtent jų kūryboje dialogiškumas itin ryškus, apimantis daug kultūrinių, religinių patirčių, atskleidžiantis santykius su prarastaisiais namais, artimais žmonėmis, leidžiantis įsigilinti į esmines, žemininkus siejančias ir kartu juos individualizuojančias gimtosios žemės, jos praradimo ir ilgesio temas.

Dialogiškumui aptarti dėmesys pirmiausia krypta į lyrinio „aš“ kaip kalbančiojo poziciją: nagrinėjami jo ir dialogo partnerių („kito“) santykiai. Jie paaiškėja iš lyrinio „aš“ kreipimosi judesio, o iš kitos pusės – iš „kito“ kreipimosi į jį žodžiu, kūnu, veiksmu ir t. t. Pagal tai, su kuo mezgasi ryšys, darbe dialogiškumas nagrinėjamas šiais aspektais: dialogas su namų ir daiktų pasauliu, dialogas su asmeniu, dialogas su Dievybe ir transcendencija, dialogas su savimi, dialogas su žeme ir gamtos pasauliu. Poetų žemininkų kūrybą vienija intensyvus santykis su prarastą žeme ir jos daiktais. Iš to kyla ilgesys, dramtizmas, prarasto laiko traukos ir atsiribojimo nuo namų įtampa. Jų kūryba ir labai individuali. H. Nagio poezijos žmogaus vienišumo tema, svarbi visoje poeto kūryboje, susijusi su kita, ne mažiau svarbia tema – pastanga tą vienišumą įveikti, likimo brolių ieškojimu, ėjimu į dialogą. Ne tik žmogus, bet ir gamta, gimtieji namai, daiktai siekia dialogo. Žmogaus dėka jie gali būti prikelti naujai egzistencijai, įgyti nemirtingumą. Grįžimas į prarastąjį rojų žemininkų poezijoje dažnai tampa

įmanomas užmezgus dialogą su artimu žmogumi – motina, broliu, draugu etc. Kreipimasis į kitą – tai gręžimasis į save, „savos būties autoprojekcija į kitą“ (N. Keršytė). Eilėraščio žmogų ir gamtą sieja intersubjektyvūs ryšiai. Prarasto rojaus netektį išgyvenantis lyrinis subjektas atramos ieško santykiyje su Dievu. Skirtingai nei maištaujantis A. Nykos-Niliūno lyrinis subjektas, H. Nagio poezijos žmogus jaučiasi Dievo atstumtas. Per santykį su Dievu jis išgyvena susitikimą su transcendencija. H. Nagys gyvena žemėje ir ilgisi kitų šalių, o A. Nykos-Niliūno žmogus gyvena ir tarp daiktų, ir idėjų pasaulyje – Eldorado šalyje. Svarbiausios jo kūrybos idėjos yra būties prasmė, amžinybė, laikas. Savitas Nykos-Niliūno Dievo supratimas. Jo poezijos subjektas nėra bejėgis, nuolankus, bet stiprus dvasine galia. Dvasioje ieško savęs suvokimo, o per tai susisiekiama su Dievu. Jis mano, kad dieviškumas yra kiekviename žmoguje. Svarbiausias žmogaus uždavinys – kova už transcendentinę tiesą. Nykos-Niliūno namai šaukia išėjusius. Nors juos yra palietusi mirtis, ryšys su mirusiaisiais palaikomas metafiziniu būdu. Komunikacija tarp namų ir esančių pasaulyje labai svarbi abiejų poetų kūryboje.

Nagrinėjant magistro darbo problemą aiškėja, kad dialogas žemininkų poezijoje yra įvykęs ir neįvykęs (tačiau intensyviai siekiamas), verbalinis ir kūniškas, akustinis ir vizualinis. Pasirinktas rakursas padeda suvokti kūrėjo ir kūrinio, poetinio pasaulio ir realybės santykį, kitą žemininkų kūrybos problematiką. Egzodo poetams tai būdas atskleisti savo pasaulėžiūrą, gyvenimo prasmės suvokimą, išreikšti ilgesį, meilę ir ištikimybę savo tėvynei. Dialogiškumo kaip santykio problematikoje dalyvauja žmogus, Dievybė, gamta, namai, daiktai ir kita kasdienė aplinka. Svarbiausia yra santykio su „kitu“ probleminė ašis.

DIALOGALITY IN THE POETRY OF THE ZEMININKAI (THE LITHUANIAN LAND POETS) ALFONSAS NYKA-NILIŪNAS AND HENRIKAS NAGYS

Summary

Key words: Alfonsas Nyka-Niliunas, Henrikas Nagys, dialogality, the Zemininkai (the Lithuanian land poets).

A great number of Lithuanian poets were forced to experience the exile or emigration. Literature created in the foreign lands is often characterized by the nostalgia of the native land, homelessness and other features. It is very important in the analysis of the master's work theme – the dialogality in the poetry of the Zemininkai (the Lithuanian land poets). The Zemininkai are the brightest group of the emigration poets called by the name of the anthology 'Zeme' ('the Land') which appeared in the USA in 1951. The tendencies of the bright poetry modernisation are typical for this poets' generation. The search for the dialogue with the lost world unites all the Lithuanian land poets. In their poetry they solve the existential problems of the human life having philosophical, deep psychological, religious and other aspects.

By this master's work it is tried to show that the problem of the dialogality in the creative work of the Zemininkai is important and actual. According to the theory (by M. Buberis, E. Levinas, A. Mickunas, etc.) the dialogue is realized as the relation with the 'another one', intersubjectivity, mutuality, situation of the address and answer, conversation and the other topic (touch, look, sense). The aim of the study is to disclose the different relations of the dialogality based on the methodology of phenomenology and hermeneutics in the early poetry of Henrikas Nagys and Nyka-Niliunas. The object of this work is the early poetry of the Zemininkai. The dialogality encompassing many cultural and religious experiences, disclosing relations with the lost home and close people, giving an opportunity to see the essential to all Lithuanian land poets typical common and at the same time showing their individuality themes of the native land, its loss and nostalgia is particularly clear in the creative of these authors.

In order to discuss the dialogality the main attention is paid to the lyrical 'I' in the position of the speaker analysing the relations between him and the partners ('the other/s') of the dialogue.

They are disclosed by the address of the lyrical 'I' in movement and from the other side by the address to him of 'the other' in words, body language, actions and etc. According to whom the touch is got the dialogality in this work is analysed in different aspects: the dialogue with the world of home and things, the dialogue with the person, the dialogue with the God and

transcendence, the dialogue with oneself, the dialogue with the land and the world of nature. The creative work of the land poets is unified by the intensive relation with the lost land and its things. This raises nostalgia, dramatization, tension of the pull of the lost time and dissociation from home. Their poetry is also deeply individualistic. The theme of the human loneliness in the poetry of H. Nagys is important in all his creative work and it is closely connected to not less important theme as the emphasis to overcome the loneliness by the search of the destiny brothers and by getting in touch. Not only a man, but also the nature, native home, things seek the dialogue. By the help of a man they can be raised for a new existence, get the immortality. The return to the lost paradise in the poetry of the Zemininkai often becomes possible only by getting in touch with the close person – a mother, a brother, a friend, etc. Address to the other is the turning back to yourself, ‘your own subsistence autoprojection to the other’ (N. Kersyte). The man of the poem and nature are connected by the intersubjective relations. The lyrical subject feeling the loss of the lost paradise looks for the support in the relation with the God. Differently to the riotous lyrical subject of A. Nyka-Niliunas, the man of H. Nagys poetry feels alienated by the God. By the relation with the God he feels the meeting with the transcendence. H. Nagys lives in the native land and misses the other lands, and the man of A. Nyka-Niliunas lives among the things and also he lives in the world of ideas – the land of El Dorado. The main ideas of his creation are the sense of the subsistence, eternity, time. A. Nyka-Niliunas expresses the distinctive understanding of the God. His poetry subject is not helpless, obedient, but strong in the spiritual power. He looks for the perception of himself in the spirit and by this he gets in touch with the God. He thinks that the divinity exists in every person. The main task is to fight for the truth of the transcendence. The home of A. Nyka-Niliunas calls the gone. Nevertheless they are touched by death the relation with the dead is kept in the metaphysical way. Communication between home and those living in the world is very important in the creative work of the both poets.

Analysis of the problem of the master’s work clarifies that the dialogue in the poetry of the Zemininkai is accomplished and abandoned (but it is sought intensively), verbal and corporal, phonic and visual. The chosen perspective way of the depiction helps to realize the relation between the creator and creation, poetical world and reality, the other topic of the Zemininkai creation. For the poets of exodus this is the way to disclose their own outlook, the perception of the life meaning, to express nostalgia, love and loyalty for their native land. A man, the God, nature, home, things and the other ordinary environment take part in the topic of the dialogality as the relation. The most important is the problematic axis of the relation with the ‘other’.

V. Literatūra

1. Nagys, 1990: Henrikas Nagys, *Grįžulas*, Vilnius: Vaga, 1990.
2. Nyka-Niliūnas: Alfonsas Nyka-Niliūnas, *Eilėraščiai*, Vilnius: Baltos lankos, 1996.
3. Baliukonytė: Baliukonytė Onė, „Žodžiai Alfonsui Nykai-Niliūnui“, *Kūrybos studijos ir interpretacijos: Alfonsas Nyka-Niliūnas*, Vilnius: Baltos lankos, 2000, p. 133 – 136.
4. Balsevičiūtė: Balsevičiūtė Virginija, „Namai, žuvimo ženklų pažymėti“, *Darbai ir dienos*, 2000, nr. 22, p. 15 – 24.
5. Baranova: Baranova Jūratė, „Ką hermeneutas gali papasakoti poetui?“, *Šiaurės Atėnai*, 2003, nr. 645.
6. Blekaitis: Blekaitis Jurgis, „Alfonsas Nyka-Niliūnas: Apie savo pasaulį poezijoje“, *Kūrybos studijos ir interpretacijos: Alfonsas Nyka-Niliūnas*, Vilnius: Baltos lankos, 2000, p. 12 – 43.
7. Girnius: Girnius Juozas, „Žmogaus prasmės žemėje poezija“, *Žemė: naujosios lietuvių poezijos antologija*, Vilnius: Vyturys, 1991.
8. Jakaitė: Jakaitė Dalia, „Laikas ir anapus laiko Alfonso Nykos-Niliūno poezijoje: metafizinis Kristaus prisikėlimo ir šventojo Augustino akiratis“, Dalia Jakaitė, Juldita Nagliuvienė, *Literatūra ir teologija: XX a. I pusės lietuvių, prancūzų, vokiečių modernizmo autoriai*, VšĮ Šiaulių universiteto leidykla, 2008.
9. Juknytė: Juknytė Ernesta, „Mirties prasminis laukas Alfonso Nykos-Niliūno ir Henriko Nagio kūryboje“, Dalia Jakaitė, Juldita Nagliuvienė, *Literatūra ir teologija: XX a. I pusės lietuvių, prancūzų, vokiečių modernizmo autoriai*, VšĮ Šiaulių universiteto leidykla, 2008.
10. Jurgutienė: Jurgutienė Aušra, „Dialogas su tekstu“, *Lituanistica*, 2003, nr. 4 (56), p. 79 – 87.
11. Kačerauskas, Daiktai meno fenomenologijoje: Kačerauskas Tomas, „Daiktai meno fenomenologijoje“
[žiūrėta 2008-01-22]. Prieiga per internetą:
<http://images.katalogas.lt/maleidykla/Fil53/Fil_008_013.pdf>.
12. Kačerauskas, Dievo įvardijimas kūrybos fenomenologijoje: Kačerauskas Tomas, „Dievo įvardijimas kūrybos fenomenologijoje“
[žiūrėta 2008-01-06]. Prieiga per internetą:
<<http://www.ceeol.com/asp/getdocument.aspx?logid=5&id=b359911c-3df2-45a8-875c-755c938fbc38>>.

13. Kačerauskas, Revoliucija, kova, nepaklusnumas: Kačerauskas Tomas, „Revoliucija, kova, nepaklusnumas/ Su kuo kariauja demokratija“
[žiūrėta 2008-02-10]. Prieiga per internetą:
<http://www.leidykla.eu/fileadmin/Problemos/2006_priedas/Tomas_Kacerauskas.pdf.>
14. Kaupas, Jaunieji mūsų poetai: Kaupas Julius „Jaunieji mūsų poetai: Henrikas Nagys, Alfonsas Nyka-Niliūnas“
[žiūrėta 2007-11-16]. Prieiga per internetą:
<<http://www.tekstai.lt/tekstai/zeminink/jaunieji.htm>>.
15. Kaupas, Dainos po Orfėjaus medžiu: Kaupas Julius, „Dainos po Orfėjaus medžiu“, *Literatūros lankai*, 1954, nr. 4, p. 25 – 27.
16. Kavolis: Kavolis Vytautas, „Sąmoningumo trajektorijos“, *Kūrybos studijos ir interpretacijos: Alfonsas Nyka-Niliūnas*, Vilnius: Baltos lankos, 2000, p. 240 – 252.
17. Keršytė: Keršytė Nijolė, „Diakonija anapus dialogo“, *Baltos lankos*, 1999, nr. 11, p. 63–83.
18. Levinas: Levinas Emmanuelis, *Apie Dievą, ateinantį į mąstymą*, Vilnius: Aidai, 2001.
19. Maceina: Maceina Antanas, „Patriotų sukilimas, arba Poezijos kivirčas su tautybe“, *Egzodo literatūros atšvaitai*, Vilnius: Vaga, 1989, p. 124 – 147.
20. Mačianskaitė: Mačianskaitė Loreta, „Neviltis Algimanto Mackaus ir Henriko Nagio poezijoje“, *Darbai ir dienos*, 1997, nr. 4 (13), p. 161 – 171.
21. Mickūnas: Mickūnas Algis, „Dialogo sritis“, *Baltos lankos*, 1999, nr. 11, p. 220 – 267.
22. Nagys, Knyga apie kovojantį žmogų: Nagys Henrikas, „Knyga apie kovojantį žmogų ir nemirtingą jo ilgesį“, *Kūrybos studijos ir interpretacijos: Alfonsas Nyka-Niliūnas*, Vilnius: Baltos lankos, 2000, p. 141 – 148.
23. Nastopka: Nastopka Kęstutis, *Reikšmių poetika: semiotikos bandymai*, Vilnius : Baltos lankos, 2002.
24. Nyka-Niliūnas, Henrikas Nagys, arba „Saulės laikrodžiai“: Nyka-Niliūnas Alfonsas, Henrikas Nagys, arba „Saulės laikrodžiai“, *Egzodo literatūros atšvaitai*, Vilnius: Vaga, 1989, p. 85 – 94.
25. Peters: Peters John Durham, *Kalbėjimas vėjams : komunikacijos idėjos istorija*, Vilnius : Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2004.
26. Satkauskytė: Satkauskytė Dalia, „Alfonsas Nyka-Niliūnas“, *Kūrybos studijos ir interpretacijos: Alfonsas Nyka-Niliūnas*, Vilnius: Baltos lankos, 2000, p. 9 – 11.
27. Skrupskelytė, Alfonsas Nyka-Niliūnas, 2000: Skrupskelytė Viktorija, „Alfonsas Nyka-Niliūnas“, *Kūrybos studijos ir interpretacijos: Alfonsas Nyka-Niliūnas*, Vilnius: Baltos lankos, 2000, p. 49 – 68.

28. Skrupskelytė, Alfonsas Nyka-Niliūnas, 1992: Skrupskelytė Viktorija, „Alfonsas Nyka-Niliūnas“, *Lietuvių egzodo literatūra, 1945-1990*, Čikaga: Lituaniškos inst., 1992, p. 389 – 409.
29. Skrupskelytė, Dviejų polių trauka : Skrupskelytė Viktorija, „Dviejų polių trauka: Alfonso Nykos-Niliūno poeziją perskaičius“, *Egzodo literatūros atšvaitai*, Vilnius: Vaga, 1989, p. 293–313.
30. Skrupskelytė, Egzodo poezijos šuoliai: Skrupskelytė Viktorija, „Egzodo poezijos šuoliai“, *Egzodo literatūros atšvaitai*, Vilnius: Vaga, 1989, p. 324 – 365.
31. Stančienė, Žilionis: Stančienė Marija, Žilionis Juozas, „Dialogo struktūros ir genezės refleksija“
[žiūrėta 2008-02-12]. Prieiga per internetą:
<[http:// www.ceeol.com/aspx/getdocument.aspx? logid= 5&id= 3881c396-cc59-4f38-bc60-104b9cdc9dac](http://www.ceeol.com/aspx/getdocument.aspx?logid=5&id=3881c396-cc59-4f38-bc60-104b9cdc9dac)>.
32. Šilbajoris, Kelionė į Eldoradą: Šilbajoris Rimvydas, „Kelionė į Eldoradą“, *Kūrybos studijos ir interpretacijos: Alfonsas Nyka-Niliūnas*, Vilnius : Baltos lankos, 2000, p. 88 – 108.
33. Šilbajoris: Šilbajoris Rimvydas, „Šviesos versmių beieškant: Henriko Nagio poezija“, Šilbajoris Rimvydas, *Netekties ženklai*, Vilnius: Vaga, 1992, p. 306–324
34. Šilbajoris, Žemininkų – lankininkų karta: Šilbajoris Rimvydas, „Žemininkų – lankininkų karta (Bendroji situacija)“, *Lietuvių egzodo literatūra, 1945-1990*, Čikaga: Lituaniškos inst., 1992, p. 331 – 344.
35. Širvytė – Saladžiuvienė: Širvytė – Saladžiuvienė Giedrė, *Ezoteriškasis Nyka-Niliūnas : biografijos, kūrybos ir interpretacijos aspektai*, Vilnius : Versus aureus, 2005.
36. Šmitienė, Savas miestas: asmens savasties aspektas: Šmitienė Giedrė, „Savas miestas: asmens savasties aspektas. Utena Alfonso Nykos-Niliūno kūryboje“
[žiūrėta 2007-09-15]. Prieiga per internetą:
<http://www.leidykla.eu/fileadmin/Literatura/48_-_1/Disertacijos.pdf >.
37. Šmitienė, Kūno fenomenologija Alfonso Nykos-Niliūno tekstuose: Šmitienė Giedrė, „Kūno fenomenologija Alfonso Nykos-Niliūno tekstuose“
[žiūrėta 2007-09-15]. Prieiga per internetą:
<[http:// www.ceeol.com/ aspx/getdocument.aspx? logid= 5&id= 9BB8DA14-5270- 4A28-BF3C-4C062CCB0805](http://www.ceeol.com/aspx/getdocument.aspx?logid=5&id=9BB8DA14-5270-4A28-BF3C-4C062CCB0805)>.
38. Tūtlytė: Tūtlytė Rita, *Išliekanti lyrika: XX amžiaus lietuvių poezijos vidinių struktūrų kaita*, Vilnius: Gimtasis žodis, 2006.
39. Zabelaitė: Zabelaitė Dalia, „Apie filosofinį mąstymą, kylantį iš buvimo tikrovės gėryje“, *Baltos lankos*, 1999, nr. 11, p. 106.

40. Zeliankienė: Zeliankienė Vilija, „Dvi dialogo alternatyvos: Sokratas ir Levinas“
[žiūrėta 2007-09-20]. Prieiga per internetą:
<<http://www.ceeol.com/asp/getdocument.aspx?logid=5&id=a26becd9-f0f1-4856-94b8-a149aa776bed>>.
41. Žilionis, Leviniškoji santykio samprata: Žilionis Juozas, „Leviniškoji santykio samprata: kitybė asmenybės ugdyme“
[žiūrėta 2008-03-05]. Prieiga per internetą:
<<http://www.ceeol.com/asp/getdocument.aspx?logid=5&id=DB000237-D734-4812-BE30-B3CBE25455E6>>.
42. Žilionis, Martino Buberio dialogas: Žilionis Juozas, „Martino Buberio dialogas: prabanga ar būtinybė?“
[žiūrėta 2007-11-14]. Prieiga per internetą:
<<http://www.ceeol.com/asp/getdocument.aspx?logid=5&id=c797ac11-5b7f-4b0c-af54-066564b58d52>>.

VI. Anotacija

Rita Krasnauskienė, *Dialogiškumas žemininkų poezijoje: Alfonsas Nyka-Niliūnas, Henrikas Nagys. Magistro darbas*, vadovė doc. dr. Dalia Jakaitė, Šiaulių universitetas, Literatūros istorijos ir teorijos katedra, 2008, 61 p.

Rita Krasnauskienė, *Dialogality in the Poetry of the Zemininkai (the Lithuanian Land Poets): Alfonsas Nyka-Niliūnas and Henrikas Nagys. Master's thesis*, academic adviser Assoc. Prof. Dr. Dalia Jakaitė, Šiauliai University, Department of History and Theory of Literature, 2008, 61 p.